

Koronapandemian vaikutukset varhaiskasvatuksessa ja esi- ja perusopetuksessa: Koronatyönrkin havainnot ja toimenpide-ehdotukset

Oikeus oppia -ohjelman työnrkin ehdotus Koulutuksellisen
tasa-arvon ja positiivisen erityiskohtelun edistämistoimia
varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa
valmistelevalle työryhmälle.

VN/4208/2020

Sisältö

1	Johdanto	3
2	Opetushallinnon toimenpiteet ja havainnot pandemian kuluessa	4
3	Koronapandemian vaikutukset varhaiskasvatuksessa	12
4	Koronapandemian vaikutukset esi- ja perusopetuksessa	21
5	Koronapandemian vaikutukset lasten ja nuorten terveyteen ja hyvinvointiin	31
6	Koronapandemian vaikutukset varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen henkilöstöön.....	37
7	Toimenpide-ehdotukset	46
	Liitteet	51
	Lähteet	55

1 Johdanto

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti Oikeus oppia -ohjelman joulukuussa 2019 toteuttamaan hallitusohjelman tavoitteita varhaiskasvatuksessa sekä esi- ja perusopetuksessa. Oikeus oppia -ohjelmassa asetetun Koulutuksellisen tasa-arvon ja positiivisen erityiskohtelun edistämistoimia varhaiskasvatuksessa sekä esi- ja perusopetuksessa valmisteleavan työryhmän tehtäviin kuuluu seurata ja analysoida koronapandemian aiheuttamia seurauksia varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen alalla erityisesti tasa-arvon ja eriarvoistumiskehityksen näkökulmista sekä valmistella näihin liittyviä toimenpide-ehdotuksia.

Edellä kuvattua tehtävää toteuttamaan koulutuksellisen tasa-arvon työryhmä nimesi elokuussa 2021 erillisen koronatyöryhmin. Työryhmiin kuuluivat opetusneuvokset Mervi Eskelinen, Heli Nederström ja Mika Puukko opetus- ja kulttuuriministeriöstä, opetustoimen ylitarkastaja Mari Kyllönen aluehallintovirastosta (24.1.2022 alkaen projektipäällikkö, Jyväskylän yliopisto), johtava erityissuunnittelija Anna Lyra-Katz Helsingin kaupungista, professori Maarit Alasuutari ja projektitutkija Lotta Saranko Jyväskylän yliopistosta, johtava arviointiasiantuntija Jaana Saarinen Kansallisesta koulutuksen arviointikeskuksesta, erityisasiantuntija Minna Lindberg Kuntaliitosta, erityisasiantuntija Minttu Ilveskivi-Heikkilä ja koulutuspolitiikan päällikkö Jaakko Salo Opetusalan Ammattijärjestö OAJ:stä, opetusneuvos, yksilön päällikkö Laura Francke sekä opetusneuvokset Tiina Luomanen ja Heidi Sairanen Opetushallituksesta, erityisasiantuntija Liisa Jokinen sosiaali- ja terveysministeriöstä sekä professori Mari-Pauliina Vainikainen Tampereen yliopistosta. Työryhmi työskeniteli syksyn 2021 ja alkukevään 2022 ajan ja esitteli ehdotuksensa tasa-arvotyöryhmälle.

2 Opetushallinnon toimenpiteet ja havainnot pandemian kuluessa

Poikkeusolot keväällä 2020

Valtioneuvosto totesi 16.3.2020 yhteistoiminnassa tasavallan presidentin kanssa, että Suomessa vallitsee COVID-19-epidemian vuoksi valmiuslain¹ tarkoittamat poikkeusolot. Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä sen hallinnonalan virastot, laitokset ja muut toimijat pyrkivät toimillaan ehkäisemään koronaviruksen leviämistä ja lieventämään siitä koituvia haittoja. Valtioneuvosto antoi keväällä 2020 valmiuslain nojalla käyttöön-ottoasetuksia² ja soveltamisasetuksia³ koronaviruksen etenemisen hidastamiseksi. Annettujen käyttöönottoasetusten myötä opetuksen ja koulutuksen järjestäjien opetus- ja muu toiminta voitiin keskeyttää tai sitä voitiin rajoittaa koko valtakunnan alueella. Opetuksen ja koulutuksen järjestäjien velvollisuutta järjestää opetus- ja muuta toimintaa sekä ateria-, kuljetus-, ja majoitusetuuksia voitiin valmiuslain mukaisesti rajoittaa koko valtakunnan alueella. Opetus- ja kulttuuriministeriön toimialan osalta soveltamisasetuksilla säädettiin varhaiskasvatuksen sekä opetuksen ja koulutuksen järjestämisvelvollisuutta koskevista väliaikaisista rajoituksista.

Keväällä 2020 yksi viruksen leviämisen estämisen strategia niin Suomessa kuin muualla maailmassa oli rajoittaa lasten varhaiskasvatukseen osallistumista. Suomen hallitus suositteli poikkeusolojen alussa perheitä järjestämään lapsen hoidon kotona varhaiskasvatukseen sijaan. Samalla hallitus vapautti kunnat varhaiskasvatuslain mukaisesta varhaiskasvatuksen järjestämisvastuusta, mikäli vanhempien tai huoltajien oli mahdollista järjestää lapsen hoito muutoin⁴. Toukokuun 13. päivään asti jatkuneesta kotihoitosuosituksista huolimatta varhaiskasvatuspalvelut pidettiin avoinna ja perheiden saatavilla. Ensimmäisen poikkeusolojen kuukauden aikana kunnalliseen varhaiskasvatukseen osallistui normaalitilanteeseen verrattuna 20–25 prosenttia lapsista ja yksityiseen varhaiskasvatukseen 26–29 prosenttia lapsista. Varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten määrä nousi vähitellen, mutta tasaisesti poikkeusolojen aikana. Kunnalliseen varhaiskasvatukseen osallistuminen vaihteli maakuntien välillä ollen 21–33 prosenttia ja yksityiseen varhaiskasvatukseen 23–40 prosenttia.⁵ Kerhotoimintaa ja avointa varhaiskasvatustoimintaa toteutettiin paikallisesti eri tavoin. Osassa kuntia ne

¹ valmiuslaki (1552/2011), 3 §:n kohdat 3 ja 5

² valtioneuvoston asetukset 125/2020 ja 174/2020

³ valtioneuvoston asetukset 126/2020, 131/2020 ja 191/2020

⁴ valtioneuvoston asetus 191/2020

⁵ Aluehallintovirasto, 2020

pääosin suljettiin ja osassa palvelua järjestettiin paikallisen tilanteen mukaan. Kunnilla ei ollut myöskään velvoitetta järjestää varhaiskasvatuksen palveluita kotihoitoon siirtyneille lapsille, mutta useissa kunnissa kotiin siirtyneisiin lapsiin pidettiin yhteyttä monin eri tavoin.

Esi- ja perusopetuksen osalta rajoitettiin lähiopetuksen ja -ohjauksen sekä eräiden muiden opetusta koskevan lainsäädännön mukaisten tehtävien järjestämisvelvollisuutta 13.4.2020 saakka⁶. Tavoitteena oli osaltaan hidastaa koronavirustartuntojen leviämistä vähentämällä oppilaiden sekä opetus- ja muun henkilöstön välisiä kontakteja kaikilla koulutusasteilla. Esi- ja perusopetuksessa siirryttiin pääosin etäopetukseen epidemian leviämisen estämiseksi. Lähiopetukseen oikeutettuja olivat ne esiopetuksen, perusopetuksen 1.–3. vuosiluokkien ja erityistä tukea saavat oppilaat, joiden huoltajat työskentelivät yhteiskunnan toiminnan kannalta kriittisillä aloilla. Perusopetuksen järjestämisvelvollisuutta koskevaa soveltamisasetusta⁷ muutettiin siten, että lähiopetuksen järjestämisvelvollisuutta laajennettiin kaikkiin esiopetuksen, perusopetuksen 1.–3. vuosiluokkien ja erityistä tukea saaviin oppilaisiin.

Valtioneuvosto jatkoi 6.4.2020 antamallaan soveltamisasetuksella⁸ varhaiskasvatuksen sekä opetuksen ja koulutuksen järjestämisvelvollisuutta koskevia väliaikaisia rajoituksia 13.5.2020 saakka. Hallituksen 6.5.2020 antaman periaatepäätöksen mukaisesti esi- ja perusopetuksen tilojen käyttöä hallittiin 14.5.2020 alkaen tartuntatautilain⁹ mukaisilla toimenpiteillä.

Lähiopetusta järjestettiin poikkeusolojen aikana perusopetuksen 1.–3. vuosiluokille, pidennetyn oppivelvollisuuden oppilaille, erityisen tuen oppilaille sekä 16.4.2020 alkaen valmistavan opetuksen oppilaille. Valtioneuvosto kuitenkin suositteli, että myös lähiopetukseen oikeutetut olisivat mahdollisuuksien mukaan etäopetuksessa. Aluehallintoviraston ja opetus- ja kulttuuriministeriön seurantatietojen mukaan lähiopetukseen osallistui 2.4.–7.5.2020 välisenä aikana noin 7–9 prosenttia 1.–3. vuosiluokkien oppilaista ja 5–8 prosenttia 4.–9. vuosiluokkien erityisen tuen päätöksen saaneista oppilaista. Perusopetukseen valmistavan opetuksen lähiopetukseen osallistui 16.4.–7.5. välisenä aikana noin 11–16 prosenttia oppilaista. Kevään 2020 viimeisten kouluviikkojen ajan lähiopetukseen osallistui noin 90 prosenttia kaikista oppilaista. Esiopetukseen

⁶ valtioneuvoston asetus 126/2020

⁷ valtioneuvoston asetus 131/2020, 3 §

⁸ valtioneuvoston asetus 191/2020

⁹ tartuntatautilaki (1227/2016)

osallistui 2.4.–7.5.2020 välisenä aikana noin 15–21 prosenttia ja kevään 2020 viimeisten kouluviikkojen ajan noin 70–80 prosenttia oppilaista.¹⁰ Perusopetuksen 1.–9. vuosiluokilla oli keväällä 2020 yhteensä noin 552 000 oppilasta.

Väliaikainen perusopetuslainsäädäntö lukuvuosina 2020–2021 ja 2021–2022

Eduskunta hyväksyi 26.6.2020 lakiesitykset¹¹ perusopetuslain ja Helsingin eurooppalaisesta koulusta annetun lain väliaikaisesta muuttamisesta. Väliaikaiset lait olivat voimassa 1.8.–31.12.2020 ja eduskunta hyväksyi niiden jatkamisen kevätlukukauden 2021¹² sekä lukuvuoden 2021–2022 ajaksi 31.7.2022 saakka¹³ opetuksen turvallisesti järjestämiseksi koronavirustilanteessa. Lakien väliaikaiset muutokset mahdollistivat sen, että jos opetusta ei tartuntatautilain 58 §:n nojalla annettavan päätöksen johdosta voitu järjestää turvallisesti lähiopetuksena, voitiin opetuksen järjestäjän päätöksellä siirtyä poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin, mikäli koronaepidemiatilanne sitä edellytti. Poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin siirtymistä koskeva päätös voitiin tehdä enintään yhdeksi kuukaudeksi kerrallaan. Poikkeuksellisten opetusjärjestelyiden aikana opetusta voitiin järjestää esimerkiksi etäopetuksena. Poikkeukselliset opetusjärjestelyt eivät koskeneet esiopetuksen oppilaita, perusopetuksen 1.–3. vuosiluokkien oppilaita, erityisen tuen päätöksen saaneita ja pidennetyn oppivelvollisuuden oppilaita, eikä valmistavan opetuksen oppilaita. Näillä oppilailla oli oikeus saada lähiopetusta myös poikkeuksellisten opetusjärjestelyiden aikana.

Seurantatietojen¹⁴ mukaan syksyllä 2020 ajankohdasta riippuen noin 20–32 prosenttia opetuksen järjestäjistä oli tehnyt päätöksiä poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin siirtymisestä. Etäopetuksessa oli ajankohdasta riippuen noin 3 000–10 000 oppilasta. Keväällä 2021 ajankohdasta riippuen noin 30–43 prosenttia opetuksen järjestäjistä ilmoitti tehneensä päätöksiä poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin siirtymisestä. Etäopetuksessa oli ajankohdasta riippuen ennen maaliskuuta 2021 noin 3 500–11 000 oppilasta. Hallitus linjasi 25.2.2021 suosituksesta, jonka mukaan kiihtymis- ja leviämisvaiheissa olevilla alueilla siirytään yläkouluissa sekä toisella asteella etäopetukseen 8.3. alkaen kolmeksi viikoksi. Etäopetuksessa oli 16.3.2021 noin 82 100 oppilasta, 30.3.2021 noin 64 200 oppilasta ja 13.4.2021 noin 27 800 oppilasta. Sen jälkeen etäopetuksessa olevien määrä kevätlukukaudella 2021 vaihteli 6 800–15 600 oppilaan välillä. Syksyllä 2021 viikolla 36 etäopetuksessa oli noin 6 700 oppilasta, marraskuussa viikolla 46 noin 6 500 oppilasta ja joulukuussa viikolla 50 noin 8 000

¹⁰ Aluehallintovirasto, 2020

¹¹ HE 86/2020 vp

¹² HE 218/2020 vp

¹³ HE 93/2021 vp

¹⁴ Aluehallintovirasto, 2020–2021

oppilasta. Helmikuun puolivälissä 2022 etäopetuksessa oli noin 3 500 oppilasta, tosin seurantakyselyn vastaajista puuttui suuria kaupunkeja.

Viranomaisroolit

Koronapandemian aikana opetus- ja kulttuuriministeriö sekä sen hallinnonalan virastot, laitokset ja muut toimijat pyrkivät toimillaan ehkäisemään koronaviruksen leviämistä ja lieventämään siitä koituvia haittoja.

Opetus- ja kulttuuriministeriö valmisteli osana koronapandemian leviämisen ehkäisyä väliaikaisia lainsäädännön muutoksia. Perusopetuksen osalta väliaikainen lainsäädännön muutos koski perusopetuslain 20 a §:n poikkeuksellisia opetusjärjestelyjä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja aluehallintovirastojen opetus- ja kulttuuritoimi -vastuualueet toteuttivat yhteistyössä koronavirusepidemian aikana huhtikuusta 2020 lähtien säännöllisesti varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen järjestäjille verkkokyselyn varhaiskasvatuksen ja opetuksen tilanteesta ajantasaisen tilannekuvan muodostamiseksi sekä paikallisen ja valtakunnallisen johtamisen ja informaatio-ohjauksen järjestämisen tueksi. Keväällä 2022 tiedonkeruu jatkui opetus- ja kulttuuriministeriön toimesta. Kyselytietojen perusteella voitiin muodostaa pandemian eri vaiheissa tilannekuvakäsitystä siitä, miten varhaiskasvatusta ja esi- ja perusopetusta on järjestetty. Varhaiskasvatuksessa kyselytietojen avulla seurattiin varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten määrän vaihtelua ja lasten varhaiskasvatuksessa viettämän ajan kestoa pandemian eri vaiheissa. Lisäksi tiedusteltiin mahdollisia erityisiä asiakasryhmiä, joiden kohdalla poissaolot olivat tihentyneet ja/tai pidentyneet. Kyselyihin sisällytettiin myös vaihtuvia osioita arvioitun tilannekohtaisen tietotarpeen perusteella.

Perusopetuksessa seurattiin muun muassa lähi- ja etäopetusta saavien perusopetuksen oppilaiden määrän kehitystä valtakunnallisesti ja alueellisesti. Lisäksi seurattiin lainsäädännön soveltamista erityisesti sen selvittämiseksi, 1) missä laajuudessa opetuksen järjestäjät olivat soveltaneet määräaikaista perusopetuslain 20 a §:ää etäopetuksen järjestämiseksi tilanteissa, joissa kunnan tartuntataudeista vastaava viranomainen oli päättänyt sulkemaan koulun tiloja ja 2) missä laajuudessa opetuksen järjestäjät olivat soveltaneet perusopetuslain 18 §:ää erityisten opetusjärjestelyjen järjestämiseksi tilanteissa, joissa tämä oli perusteltua oppilaan tai tämän läheisen terveydentilan vuoksi. Kyselytietojen avulla on seurattu myös koronaviruksesta johtuvista syistä kotiopetukseen siirtyneiden perusopetuksen oppilaiden sekä ns. tavoittamattomien oppilaiden määriä. Lisäksi kyselyihin on sisällytetty vaihtuvia osioita arvioitun tilannekohtaisen tietotarpeen perusteella. Vaihtuvat teemat sekä varhaiskasvatuksen että perusopetuksen osalta esitetään liitteessä 1.

Opetus- ja kulttuuriministeriö, aluehallintovirastot sekä Opetushallitus ovat tiivistäneet keskinäistä viranomaisyhteistyötä ja seuranneet tiiviisti koronapandemian kehittymistä järjestämällä säännöllisesti tilannekuvakokouksia. Yhteistyötä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa on myös tiivistetty koronapandemian aikana.

Koronaviestintää on koordinoitu opetus- ja kulttuuriministeriön, Opetushallituksen, aluehallintovirastojen sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kesken. Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Opetushallitus ovat tiedottaneet ajantasaisesti säädöksistä ja suosituksista sekä niiden muuttumisesta. Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Opetushallitus koordinoivat koronasta aiheutuvia toimenpiteitä muun muassa tieto- ja tukipaketein, ohjeistuksin, neuvontapalveluin, webinaarein, uutisin, blogein, podcastein ja so-mekanaavien välityksellä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on tukenut varhaiskasvatuksen, opetuksen ja koulutuksen järjestäjiä valtion erityisavustuksin koronaepidemian vaikutusten tasoittamiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriö on seurannut koronapandemian vaikutuksia sekä eri selvityksistä ja tutkimuksista saatavan tiedon avulla, että ministeriön rahoittamilla tutkimushankkeilla.

Opetushallitus on seurannut koronatilanteen kehittymistä tiiviisti alkuvuodesta 2020 lähtien ja tukenut varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen järjestäjiä terveysturvallisuuden edistämässä korona-aikana. Opetushallitus on pandemian aikana seurannut varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen järjestämistä, tiedottanut ja antanut neuvontaa ja ohjausta sekä laatinut tukimateriaalia varhaiskasvatuksen ja opetuksen järjestäjille sekä yksityisille varhaiskasvatuksen palveluntuottajille ja edistänyt toiminnan vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta lain velvoittaman tehtävänsä mukaisesti. Yleisen tiedottamisen, ohjauksen ja neuvonnan lisäksi Opetushallituksesta on puhelimitse ja sähköpostitse annettu neuvoja ja tukea kysyjille henkilökohtaisesti.

Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Opetushallituksen www-sivuille on koottu vastauksia kysymyksiin (ns. UKK-sivusto), jotka liittyvät koronatilanteen vaikutuksiin varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa, lukio- ja ammatillisessa koulutuksessa ja korkeakouluissa. Opetushallituksella on pandemian alusta saakka ollut jatkuvasti päivittyvät verkkosivut, joissa aluksi keskityttiin pandemian varautumiseen ja myöhemmin pandemiasta palautumisen tukemiseen. Opetushallitus on kerännyt palautetta ja kokemuksia varhaiskasvatuksen, esi- ja perusopetuksen, lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen järjestäjiltä ja sen henkilöstöltä. Opetushallitus on hyödyntänyt opetuksen ja koulutuksen järjestäjien tukemisessa myös koordinoimiaan varhaiskasvatuksen, esi- ja perusopetuksen, lukiokoulutuksen sekä ammatillisen koulutuksen kattavia kehittämisverkostoja.

Opetus- ja kulttuuriministeriö, Opetushallitus ja aluehallintovirastot ovat tiedottaneet ajantasaisesti säädöksistä ja suosituksista sekä niiden muuttumisesta varhaiskasvatuksen, opetuksen ja koulutuksen järjestäjiä. Aluehallintovirastojen opetus- ja kulttuuritoimi -vastuualue on tuottanut ja levittänyt paikallista ja valtakunnallista, kulloisenkin tilannekuvan edellyttämiin tarpeisiin vastaavaa informaatio-ohjausta (mm. materiaalit, UKK-kysymykset, koronapäivystys, verkostotapaamiset) ohjeiden ja suositusten soveltamiseen liittyen. Aluehallintovirastojen opetus- ja kulttuuritoimi -vastuualue tekee tiivistä yhteistyötä alueiden kuntien sivistys- ja opetustoimen sekä oppilashuollon kanssa erilaisissa verkostoissa ja yhteistyöelimissä. Aluehallintovirastot järjestivät myös väliaikaisen perusopetuslain 20 a §:n soveltamiseen liittyvää koulutusta.

Suositukset varhaiskasvatuksen, opetuksen ja koulutuksen terveysturvalliseksi järjestämiseksi koronaepidemian aikana

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) antoivat 4.5.2020 ohjeen varhaiskasvatuksen ja opetuksen järjestäjille koronavirusepidemian aikana¹⁵. Ohjeen tarkoituksena oli tukea kouluja ja varhaiskasvatuksen toimintayksiköitä toteuttamaan turvallinen koulunkäynti tai varhaiskasvatus lapsille ja henkilökunnalle koronaepidemian aikana. Ohjetta noudattamalla oli mahdollisuus vähentää tartuntariskiä koulunkäynnin tai varhaiskasvatuksen yhteydessä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja THL antoivat 4.8.2020 suosituksen opetuksen ja varhaiskasvatuksen järjestäjille koronavirusepidemian aikana¹⁶. Suosituksia noudattamalla oli mahdollista vähentää tartuntariskiä varhaiskasvatuksen ja koulunkäynnin sekä opintojen yhteydessä. Suositusta päivitettiin koronatilanteen niin edellyttäessä vuosien 2020–2022 aikana.

Valtionavustukset koronaepidemian vaikutusten tasoittamiseksi

Opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt vuosina 2020¹⁷ ja 2021¹⁸ valtion erityisavustuksia koronaepidemian vaikutusten tasoittamiseen varhaiskasvatuksessa ja esi- ja perusopetuksessa yhteensä noin 124 miljoonaa euroa. Näistä heinäkuussa 2020 myönnettiin noin 84 miljoonaa euroa ja syyskuussa 2021 noin 40 miljoonaa euroa. Lisäksi ministeriö avasi elokuussa 2022 yhteensä 58 miljoonan euron valtionavustushaun koronapandemian vaikutusten tasoittamiseksi vuosille 2022–2024¹⁹. Avustukset myönnetään syksyllä 2022.

¹⁵ Opetus- ja kulttuuriministeriö & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2020a

¹⁶ Opetus- ja kulttuuriministeriö & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2020b

¹⁷ Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2020

¹⁸ Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2021

¹⁹ Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2022

Vuonna 2020 avustusta myönnettiin 232 varhaiskasvatuksen järjestäjälle yhteensä noin 14 miljoonaa euroa ja 300 esi- ja perusopetuksen järjestäjälle yhteensä noin 70 miljoonaa euroa. Avustus oli käytettävissä vuoden 2021 loppuun saakka. Vuonna 2021 valtionavustusta myönnettiin 278 hakijalle yhteensä noin 40 miljoonaa euroa varhaiskasvatukseen ja esi- ja perusopetukseen. Avustus on käytettävissä vuoden 2022 loppuun saakka.

Opetus- ja kulttuuriministeriön maaliskuussa 2022 avustuksen saajille toteuttaman seurantakyselyn mukaan avustusta on käytetty varhaiskasvatuksessa eniten lapsen kehityksen ja oppimisen tuen tehostamiseen. Avustuksella oli myös tuettu syrjäytymisvaarassa olevia lapsia, tehostettu moniammatillista yhteistyötä ja kehitetty uusia toimintamalleja sekä lievennetty lasten pitkittyneiden poissaolojen seurauksia. Näiden lisäksi avustusta on käytetty myös huoltajien kanssa tehtävän yhteistyön tehostamiseen. Suomi/ruotsi toisena kielenä -opetukseen avustusta oli käytetty edellä mainittuja vähemmän. Kyselyn mukaan S2/R2-opetuksessa olevat lapset saattoivat jäädä kotiin matalammalla kynnyksellä ja pidemmäksi aikaa kuin muut lapset. Yleisin keino edellä kuvattujen tavoitteiden saavuttamiseksi on ollut lisähenkilöstön palkkaaminen, useimmiten varhaiskasvatuksen lastenhoitajia tai avustajia. Seurantakyselyssä ilmeni, että varhaiskasvatuksen järjestäjät olivat pyrkineet palkkaamaan varhaiskasvatuksen opettajia tai varhaiskasvatuksen erityisopettajia, mutta rekrytoinnit eivät olleet onnistuneet henkilöstöpulan vuoksi. Merkittävä avustuskohde on ollut henkilöstön osaamisen kehittäminen. Avustusta on käytetty myös materiaalihankintoihin. Vuonna 2020 avustusta saattoi hakea myös digitoimintakulttuurin edistämiseen. Useimmiten tämä tarkoitti digimateriaalien palkkaamista, laitteiden ja ohjelmistojen hankintaa sekä henkilöstön kouluttamista.

Esi- ja perusopetuksessa avustusta on käytetty selvästi eniten tukiopetuksen ja osaaikaisen erityisopetuksen sekä muiden oppimisen ja koulunkäynnin tukimuotojen järjestämiseen. Yleisin keino tähän on ollut opetushenkilöstön, esimerkiksi erityisopettajien, resurssiopettajien ja koulunkäynninavustajien palkkaaminen, sekä opetusresurssien vahvistaminen esimerkiksi opettajien lisätunteilla ja tukiopetuksen ja jakotuntien lisäämisellä. Yli 90 prosenttia seurantakyselyyn vastanneista avustuksen saajista (n=218 opetuksen järjestäjää) oli käyttänyt saamansa avustuksen joko kokonaisuudessaan (67 % vastaajista) tai yli 80-prosenttisesti (23 % vastaajista) opetushenkilöstön palkkakustannuksiin. Tämän lisäksi moni avustuksen saajista (60 % vastaajista) on käyttänyt avustusta lisääntyneiden koulupoissaolojen seurauksien lieventämiseen tai koulupudokkuusriskissä olevien oppilaiden tukemiseen. Avustuksella on rahoitettu myös maahanmuuttotasaisten oppilaiden tukemista S2/R2-opetusta (29 % vastaajista) ja valmistavan opetuksen resursseja (17 % vastaajista) vahvistamalla. Osa on käyttänyt avustusta myös oppilaanohjauksen resurssien lisäämiseen esimerkiksi peruskoulun 7.–9. vuosiluokille ja esiopetuksen nivelvaiheeseen sekä henkilöstön osaamisen vahvistamiseen esimerkiksi tuen tarpeen tunnistamisessa, yksilöllisen tuen

suunnittelussa ja annetun tuen arvioinnissa sekä tukea tarvitsevan oppijan kohtaamisessa sekä erilaisiin materiaalihankintoihin. Lisäksi avustuksella on pystytty tehostamaan moniammatillista yhteistyötä sekä oppilashuollon palveluja.

Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan osalta hallitus toteutti vuoden 2020 neljännessä lisätalousarviossaan lasten ja nuorten hyvinvointiohjelman, jonka myötä kuntien valtionosuudella tuettiin lapsia, nuoria ja perheitä koronaviruksen aiheuttamassa poikkeustilanteessa 112,3 miljoonalla eurolla²⁰. Varoja ohjattiin muun muassa perheiden matalan kynnyksen palveluihin sekä lasten ja perheiden sosiaalipalveluihin sekä lasten ja nuorten mielenterveyspalveluihin. Tavoitteena oli torjua koronaviruspandemian aiheuttamia sosiaalisia ongelmia ja varmistaa, että lasten, nuorten ja perheiden palveluiden toimintaa voidaan ylläpitää pandemiasta huolimatta.

Joulukuussa 2021 osana Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelmaa toteutetun valtionavustushaun myötä alueille myönnettiin valtionavustusta koronapandemian aiheuttamiin tuen tarpeisiin yhteensä 17,5 miljoonaa euroa²¹. Rahoitus on tarkoitettu matalalla kynnyksellä saatavan ja sote-palveluita integroivan työn kehittämiseen ja juurruttamiseen nuorten mielenterveyden ja pärjäävyyden tukemiseksi sekä lasten, nuorten ja perheiden arjessa selviytymisen vahvistamiseksi. Uusia toimintamalleja voidaan kehittää esimerkiksi kotona, kouluissa ja oppilaitoksissa tehtävään työhön.

Koronapandemian aiheuttaman palveluvelan kattamista jatketaan osana EU:n elpymispakettia ja siihen liittyvää Suomen kestävän kasvun ohjelmaa. STM:n hallinnon-alalla tehtävien toimien tavoitteena on purkaa pandemian aiheuttamaa sosiaali- ja terveydenhuollon hoito-, kuntoutus- ja palveluvelkaa, nopeuttaa hoitoon pääsyä pysyvästi koko maassa ottamalla käyttöön uusia toimintatapoja sekä edistää sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen toteutumista. Avustusten myöntäminen toteutetaan vuosien 2021–2025 aikana.

²⁰ Sosiaali- ja terveysministeriö, 2020

²¹ Sosiaali- ja terveysministeriö, 2021

3 Koronapandemian vaikutukset varhaiskasvatuksessa

Yhteenveto vaikutuksista varhaiskasvatusikäisiin lapsiin

- Varhaiskasvatukseen annettuja suosituksia noudatettiin pääosin kohtuullisen hyvin, vaikkakin suositusta pitää lapsiryhmät erillään ja minimoida päiväkotien ja lapsiryhmien yhdistelyä ja henkilöstön siirtymisiä ryhmistä toisiin ei aina noudatettu.
- Lapset ovat nykyään varhaiskasvatuksessa ollessaan terveempiä kuin ennen korona-aikaa.
- Lapsilla on nykyään enemmän poissaoloja varhaiskasvatuksesta kuin ennen ja ne ovat aikaisempaa pidempiä. Erityisesti maahanmuuttotaustaisten sekä sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevien perheiden lasten poissaolot ovat saattaneet pitkittyä.
- Pandemian aikaisten pitkien poissaolojen varhaiskasvatuksesta voidaan olettaa vaikuttavan erityisesti niihin lapsiin, jotka olivat jo lähtökohtaisesti heikommassa asemassa tai tarvitsivat enemmän tukea kehitykseensä ja oppimiseensa.
- Lasten kehityksen ja oppimisen tuen järjestelyt heikentyivät korona-aikana, kun erityisopettajien ja terapeuttien vierailut lapsiryhmissä keskeytettiin. Myös toiminnan ennakoimattomuus ja vaihtuva henkilöstö todennäköisesti kuormittivat eniten lapsia, joilla on tuen tarvetta.
- Kokonaisia varhaiskasvatuksen toimipaikkoja jouduttiin sulkemaan koronan takia verrattain vähän.
- Korona-aikana pedagogiikkaa kehitettiin ja erityisesti yhteydenpitoon eri sidosryhmien kanssa kehitettiin toimivia etäyhteydenpidon muotoja. Etäyhteyksin tarjottiin myös kotona oleville lapsille varhaiskasvatuksen tavoitteita tukevaa toimintaa.

Varhaiskasvatuksen järjestäminen korona-aikana

Korona-aikana kunnilla oli lain mukaan velvollisuus järjestää varhaiskasvatuspalveluita niitä tarvitseville tilanteesta huolimatta. Tätä järjestämisvelvollisuutta ei kaventanut esimerkiksi tartuntatautiviranomaisen päätös sulkea tiloja tai henkilöstön sairastuminen eikä valmiuslain käyttöönotto. Erilaisten selvitysten perusteella korona-ajan keskeisten vaikutusten varhaiskasvatuksessa on tunnistettu kohdentuvan pedagogiikkaan, vuorovaikutukseen ja toimintamalleihin, yhteistyöhön, talouteen, tiedottamiseen ja ohjeistuksiin sekä työmäärään.

Koronapandemian sulkutoimenpiteiden aikana ja niiden jälkeen annettiin ohjeita ja suosituksia turvallisen varhaiskasvatuksen toteuttamiseksi ja koronaviruksen leviämisen ehkäisemiseksi varhaiskasvatusympäristössä²². Näissä ohjeissa ja suosituksissa määriteltiin muun muassa sairastamiseen, riskiryhmiin, fyysisiin kontakteihin, hygieniaan ja siivoukseen sekä varhaiskasvatusyksikössä todettuihin tartuntoihin liittyviä asioita. Koronaviruksen leviämistä varhaiskasvatuksessa pyrittiin estämään suosittamalla, että sairaana tai oireisena ei tule osallistua varhaiskasvatukseen, suosittamalla tehostettua siivousta sekä painottamalla hyvää käsi- ja yskimishygieniaa. Lisäksi päiväkodeissa suositeltiin välttämään tarpeettomia fyysisiä kontakteja siten, että muiden kuin varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten ja henkilökunnan oleskelua varhaiskasvatuksen alueella tulisi välttää, suositeltiin henkilökunnan työskentelevän vain oman yksilön tiloissa ja saman lapsiryhmän kanssa sekä neuvottiin välttämään isoja yhteistilaisuuksia. Aluehallintovirastojen tilannekuvaselvityksien mukaan päiväkoteja ja lapsiryhmiä yhdisteltiin jonkin verran tästä huolimatta ja henkilöstöä siirrettiin lapsiryhmistä toiseen.

Syksyllä 2020²³ varhaiskasvatusta koskevaa suositusta täsmennettiin erityisesti tarpeettomien fyysisten kontaktien välttämisen suhteen suosittamalla, että varhaiskasvatuksen henkilöstön toimisi aina saman lapsiryhmän kanssa sekä suosittamalla toiminnan rytmittämistä tai porrastamista sekä ulkotilojen hyödyntämistä. Lisäksi suositeltiin ruokasalien käytön välttämistä tai käytön porrastamista sekä huomion kiinnittämistä ruuan valmistuksen, -jakelun ja syömisen aikaiseen hygieniaan. Aluehallintoviraston tilannekyselyssä syksyllä 2020²⁴ vastaajat ilmoittivat, että terveysturvalliset toimintatavat olivat johtaneet siihen, että varhaiskasvatuksessa lapset olivat pääsääntöisesti terveempiä kuin ennen korona-aikaa.

²² Opetus- ja kulttuuriministeriö & Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2020a

²³ Opetus- ja kulttuuriministeriö & Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2020b

²⁴ Aluehallintovirasto, 2020

Varhaiskasvatukseen osallistuminen ja kotihoitosuosituksen noudattaminen keväällä 2020

Suurin osa lapsista siirtyi kotihoitosuosituksen myötä varhaiskasvatuksesta kotihoitoon. Keväällä 2020 pandemian alettua varhaiskasvatukseen osallistui noin 22–36 prosenttia tavanomaisesta lapsimäärästä. Kotihoitoon siirtyneiden lasten väliaikaisen tauon pituus vaihteli siten, että lasten osuus varhaiskasvatuksessa kasvoi kevään edetessä. Suurin osa lapsista palasi varhaiskasvatukseen viimeistään toukokuussa kotihoitosuosituksen päättyessä.²⁵ Syyskuussa vuonna 2020 osallistuminen oli palanut lähes normaalille tasolle²⁶. Poikkeusaikana perhepäivähoitoon osallistuttiin suhteessa useammin kuin päiväkodissa järjestettyyn varhaiskasvatukseen²⁷. Eroja osallistumisasteen suhteen havaittiin myös palveluntarjoajan osalta siten, että yksityisen varhaiskasvatukseen osallistumisaste oli kunnallista varhaiskasvatusta hieman korkeampi koko kevään 2020 poikkeusajan. Kotihoitoon siirtyminen oli todennäköisempää, mikäli perheessä oli enemmän kuin yksi varhaiskasvatus- tai kouluikäinen lapsi, lapsen vanhempi oli työtön tai työskenteli enimmäkseen tai ainoastaan etänä. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden vanhempien lapset jäivät myös useammin tauolle. Sen sijaan ammattikoulututkinnon suorittaneiden ja ainoastaan työpaikalla työskentelevien vanhempien lapset jatkoivat tyypillisemmin varhaiskasvatuksessa ilman taukoa.²⁸

Vanhemmat perustelivat lapsen varhaiskasvatuksessa jatkamista tai päätöstään lapsen siirtymisestä kotihoitoon eri tavoin. Lapsen varhaiskasvatukseen osallistumista ilman taukoa perusteltiin tyypillisimmin vanhemman työllä tai opiskelulla. Muita tärkeitä syitä lasten päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa jatkamiselle poikkeusoloista huolimatta olivat varhaiskasvatuspaikan pysyminen auki, lapsen kasvun ja kehityksen tukeminen, vanhemman tahto lapsen varhaiskasvatukseen osallistumisesta tavalliseen tapaan sekä vanhemman arvio lapsen tarpeesta aktiiviseen toimintaan. Lasten kotihoitoon siirtymisen tyypillisimmiksi ja tärkeimmiksi syiksi vanhemmat ovat ilmoittaneet hallituksen suosituksen lasten kotiin jäämisestä, halun pitää lapsi turvassa kotona ja oman kunnan hallinnon tai varhaiskasvatuksen henkilöstön suosituksen lasten jäämisestä kotiin. Sen sijaan lapsen varhaiskasvatuspaikassa todetut koronatartunnat, lapsen varhaiskasvatuspaikan vaihtuminen poikkeusolojen aikana ja lapsen jonkun perheenjäsenen kuuluminen koronan riskiryhmään olivat vain harvoin vanhemmille tärkeitä syitä siirtää lapsi kotihoitoon.²⁹

²⁵ Aluehallintovirasto, 2020

²⁶ Saranko ym., 2021

²⁷ Saranko ym., 2021; Sulkanen ym., 2021

²⁸ Aluehallintovirasto, 2020; Sulkanen ym., 2021

²⁹ Sulkanen ym., 2021

Kotihoitosuosituksen alkaessa perheillä näyttäisi olleen vahva tahtotila noudattaa suositusta mahdollisuuksien mukaan. Varhaiskasvatuksen kentällä koronan myötä asetetut rajoitustoimet ja niihin liittyvät ohjeistukset kuitenkin aiheuttivat osittain väärinkäsityksiä. Varhaiskasvatuksen lähiesihenkilöt arvioivat osittain ristiriitaisesti valtiohallinnon antamien ohjeiden selkeyttä, riittävyttä ja oikea-aikaisuutta³⁰. Sulkasen ja kumppanien³¹ raportista ilmeni, että huoltajat kokivat varhaiskasvatuksen henkilöstön tai hallinnon suosituksen (67 %) tai neuvon lapsen kotiin jäämisestä tärkeäksi tai erittäin tärkeäksi syyksi lapsen kotiin jäämiselle (53 %). Joissain syitä kuvaavissa avoimissa vastauksissa tuotiin esiin sekä sosiaalisen paineen merkitys yleisesti lapsen sulkutilan aikaisen kotihoidon ratkaisussa, mutta myös varhaiskasvatuspalvelujen suoranainen rajaaminen, kun vanhempi ei työskennellyt ns. kriittisillä aloilla. Joidenkin vastausten perusteella vanhemmat olivat kokeneet kuntien painostaneen vanhempia järjestämään lapsensa hoidon itse.

Suosituksien ja linjausten noudattamisen lisäksi lasten kotihoitoon siirtymiselle saattoi olla muitakin syitä. Esimerkiksi viisivuotiain lasten vanhemmille suunnatun kyselytutkimuksen mukaan noin viidennes vanhemmista raportoi varhaiskasvatuksen maksuhyvityksen olleen erittäin tärkeä syy sille, että lapsi siirtyi tilapäisesti tai kokonaan kotihoitoon kevään 2020 poikkeusolojen aikana. Maksuvapautukset saattoivatkin vaikuttaa keskeisesti keväällä 2021 siihen, että lapsi ei osallistunut varhaiskasvatukseen.

32

Joidenkin lasten kohdalla koronapandemia on saattanut johtaa pitkäänkin poissaoloon varhaiskasvatuksesta³³. Esimerkiksi maahanmuuttajataustaisten ja romaniperheiden lapsia on jäänyt aikaisempaa enemmän kotiin. Maahanmuuttajaperheiden lasten ja sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevien perheiden lasten poissaolot ovat saattaneet olla pitkäkestoisia³⁴. Valtioneuvosto on arvioinut, että pandemian aikaisten pitkien poissaolojen varhaiskasvatuksesta voidaan olettaa vaikuttavan erityisesti niihin lapsiin, jotka olivat jo lähtökohtaisesti heikommassa asemassa tai tarvitsivat erityistä tukea. Perheiden ja lasten kuormitusta on nostanut myös se, että varhaiskasvatuksen lisäksi monet muut lapsiperheiden palvelut supistivat toimintaansa tai keskeytyivät kokonaan.³⁵ Koronapandemian sulkutoimenpiteiden aikainen lasten, nuorten ja perheiden ehkäisevien peruspalveluiden supistaminen johti siihen, että lapset ja perheet jäivät yksin tiedon, tuen ja avun tarpeen kanssa siitä huolimatta, että tuen tarpeet olivat kasvaneet³⁶.

³⁰ Saranko ym., 2021

³¹ Sulkanen ym., 2021

³² Sulkanen ym., 2021; ks. myös Aluehallintovirasto, 2020

³³ Saranko ym., 2021; Sulkanen ym., 2021

³⁴ Aluehallintovirasto, 2020–2021

³⁵ Valtioneuvosto, 2020

³⁶ Hakulinen ym., 2020

Perheen ja työn yhteensovittaminen koronapandemian aikana

Poikkeusolojen aikana maaliskuussa 2020 viisivuotiaiden lasten vanhemmat, etenkin äidit, kokivat ansiotyön ja lastenhoidon yhteensovittamisen selvästi hankalammaksi kuin keväällä ennen poikkeusoloja tai poikkeusolojen jälkeen vuodenvaihteessa 2020–2021. Erityisesti etätöiden tekeminen sekä lapsen tai lasten siirtyminen varhaiskasvatuksesta kotihoitoon olivat yhteydessä vanhempien arvioon perhe- ja työelämän yhteensovittamisen haasteellisuudesta. Nämä vanhemmat raportoivat työskennelleensä useammin tavallisesta poikkeavina aikoina, kuten iltoin ja viikonloppuisin. Haasteista huolimatta vanhemmat kuitenkin arvioivat kevään 2020 poikkeusajalla olleen selvästi useammin myönteisiä kuin kielteisiä seurauksia vanhemmuudelleen ja perhe-elämälle.³⁷

Lasten sairaus- ja muut poissaolot kotihoitusuosituksen jälkeen

Syksyllä 2020 hieman yli kolmannes aluehallintoviraston ja opetus- ja kulttuuriministeriön kyselyyn vastanneista varhaiskasvatuksen järjestäjistä arvioi lasten poissaolojen määrän kasvaneen aiempiin syksyihin verrattuna, noin puolet määrän pysyneen tavanomaisina ja hieman yli kymmenes arvioi poissaolomäärien olleen tavanomaista vähäisempiä. Noin kaksi viidesosaa vastaajista arvioi poissaolojen kestäneen tavallista pidempään, kun taas alle kuusi prosenttia vastaajista arvioi poissaolojen olleen tavallista lyhyempiä. Noin puolet vastaajista arvioi poissaolojen keston vastanneen aiempien syksyjen tilannetta.³⁸

Keväällä 2021 suurin osa aluehallintoviraston ja opetus- ja kulttuuriministeriön kyselyyn vastanneista arvioi varhaiskasvatuksen poissaolojen määrän olleen samalla tasolla kuin vastaavana ajankohtana ennen koronapandemiaa. Noin viidennes arvioi poissaoloja olleen aiempaa enemmän. Kevään 2021 aikana poissaolojen keston tavanomaista pidemmäksi arvioi noin joka kolmas vastaaja. Vastaajista noin 60–65 % arvioi poissaolojen keston olleen vastaavia kuin ennen koronapandemiaa vastaavana ajankohtana.³⁹

Syksyllä 2021 poissaolojen määrä ja kesto vaikuttivat kasvaneen edelliseen vuoteen verrattuna. Poissaoloja oli enemmän ja ne olivat pidempiä loppuvuoden aikana. Joulukuussa 2021 enää noin kolmannes Aluehallintoviraston ja opetus- ja kulttuuriministeriön kyselyyn vastanneista arvioi poissaolojen määrän olleen samalla tasolla kuin

³⁷ Närvi & Lammi-Taskula, 2021

³⁸ Aluehallintovirasto, 2020

³⁹ Aluehallintovirasto, 2021

edellisenä vuonna, kun taas lähes kaksi kolmesta vastaajista raportoi poissaoloja olleen aiempaa enemmän. Niin ikään poissaolojen kestossa oli havaittavissa kasvua: lähes kolme viidestä vastaajasta raportoi poissaolojen olleen aiempaa pidempiä, kun enää noin kaksi viidestä raportoi poissaolojen keston olleen samalla tasolla kuin ennen pandemiaa.⁴⁰

Varhaiskasvatuksen sulkutoimenpiteiden jälkeen syyt lasten kotihoodolle olivat tyypillisimmin yhteydessä lasten huoltajien tilanteisiin sekä koronaan suhtautumiseen. Tyypillisin syy lapsen kotihoodon jatkumiselle oli toisen tai molempien huoltajien kotona oleminen. Muita syitä lapsen varhaiskasvatuksesta pois jäämiselle olivat esimerkiksi perheenjäsenen tai lapsen sairastuminen, altistuminen tai karanteeni⁴¹, etätö- ja etäopiskelu, sisaruksen poissaolo koulusta, pienemmän sisaruksen kotihoodo, perheen monikulttuurisuus tai romaniperhe, perheen jäsenen perussairaus tai riskiryhmään kuuluminen⁴².

Koronakaranteenien määrä varhaiskasvatusympäristöissä

Joulukuussa 2020 raportoitiin, että koko maassa oli jouduttu sulkemaan yhteensä 15 päiväkotia koronapandemian vuoksi⁴³. Varhaiskasvatusympäristössä tapahtui koronalle altistumisia erityisesti vuoden 2021 aikana. Kevään 2020 selvityksissä niitä raportoitiin muutamia kymmeniä. Syksyllä 2021 (1.8.–17.12.2021) aikana koko maassa suljettiin 47 päiväkotia. Sen sijaan ryhmien sulkeminen on ollut tyypillisempää, esimerkiksi 17.11.–14.12.2021 välillä suljettiin koronan vuoksi 182 päiväkotiryhmää. Altistumistapauksissa ne lapset, jotka eivät ole altistuneet, on siirretty yleensä toisiin ryhmiin tai yksiköihin.⁴⁴

Korona-ajan vaikutuksia varhaiskasvatuksen käytännön toimintaan

Aluehallintovirastot⁴⁵ ja Kansallinen koulutuksen arviointikeskus⁴⁶ selvittivät koronapandemian vaikutuksia varhaiskasvatuksen arkeen. Selvityksen perusteella koronapandemia toisaalta aiheutti rajoituksia toimintaan, mutta myös mahdollisti uusia toimintatapoja. Varhaiskasvatuksessa siirryttiin rajoitusten myötä toimimaan pienemmissä ryhmissä. Samalla yhteistyö muiden lapsiryhmien kanssa ja erilaisten tilojen käyttö vähenivät. Luontoretket, ulkoilu ja siisteyskasvatus lisääntyivät, mutta retket kulttuuritilaisuuksiin loppuivat kokonaan. Hygieniaan liittyvät rajoitukset vaikeuttivat lasten omatoimisuutta esimerkiksi ruokailuissa. Toisaalta rajoitukset vapauttivat aikaa,

⁴⁰ Aluehallintovirasto, 2021

⁴¹ Aluehallintovirasto, 2021

⁴² Aluehallintovirasto, 2021

⁴³ Aluehallintovirasto, 2020

⁴⁴ Aluehallintovirasto, 2020–2021

⁴⁵ Aluehallintovirasto, 2020–2021

⁴⁶ Juutinen ym., 2021; ks. myös Kuutti, Kahila & Sajaniemi, 2021

joka lisäsi lasten mahdollisuuksia omaehtoiseen leikkiin ja muuhun toimintaan. Lasten pitkät ja toistuvat poissaolot, henkilöstön vaihtuvuus, lelujen vähentäminen ja tehostetun siivouksen toteuttaminen ovat vaikuttaneet myös varhaiskasvatussuunnitelmien käytännön toteuttamiseen.

Korona-aikana oli tavallista, että vanhemmat eivät päässeet sisälle päiväkotiin lasta tuodessaan tai hakiessaan. Tämä hankaloitti spontaania vuorovaikutusta ja päivittäisten kuulumisten vanhempien ja henkilöstön välillä. Tiedotuksessa hyödynnettiin aikaisempaa enemmän sosiaalista mediaa ja muita viestintäkanavia. Perhepäivähoitajien yhteistyö ja erilaiset säännölliset toiminnat (esimerkiksi kirjaston satutunti) lakkasivat tai vähenivät huomattavasti koronapandemian aikana.⁴⁷

Korona-aikana pedagogiikan toteuttamista on haastanut ennakoimattomuus, joka on aiheutunut epätietoisuudesta ja nopeista muutoksista liittyen muun muassa lasten ja henkilöstön läsnäoloihin. Jos lapsia on puuttunut ryhmästä, henkilöstöä on siirretty muihin ryhmiin. Myös lapsiryhmiä yhdisteltiin suosituksista poiketen. Tämä vaikeutti suunnitelmien tekemistä ja niiden toteuttamista. Korona-aikana henkilöstön yhteinen kehittämistoiminta on ollut vähäistä, mikä on saattanut vaikeuttaa varhaiskasvatuksen tavoitteiden saavuttamista⁴⁸. Myös vastuiden ja tehtävien jakaminen oli nopeasti muuttuvissa tilanteissa vaikeaa. Korona-ajan rajoitukset olivat myös toisinaan ristiriidassa varhaiskasvatuksen periaatteiden kanssa, sillä esimerkiksi turvavälien noudattaminen ei varhaiskasvatuksessa tullut kyseeseen.

Pedagogiikkaa on myös kehitetty koronapandemian aikana. Tuokio- ja päiväkohtaisesta suunnittelusta on siirrytty pidemmän aikavälin suunnitteluun. Tavoitteita on selkeytetty, jotta vaihtuva henkilöstö on pystynyt edistämään niiden saavuttamista. Myös ammattiryhmien erilaista osaamista on pystytty hyödyntämään aikaisempaa paremmin: varhaiskasvatuksen opettajat ovat huolehtineet pedagogisesta toiminnasta sekä sen suunnittelusta ja arvioinnista. Sosionomitaustaiset opettajat ovat pystyneet hyödyntämään palveluverkoston tuntemustaan ja kartoittamaan perheiden tilanteita ja ohjaamaan heitä tarvittaessa eteenpäin. Lastenhoitajien terveydenhuolto- ja hygieniaosaaminen on myös korostunut.⁴⁹

⁴⁷ Aluehallintovirasto, 2020–2021; Juutinen ym., 2021; ks. myös Kuutti, Kahila & Sajaniemi, 2021

⁴⁸ Aluehallintovirasto, 2020–2021

⁴⁹ Kuutti, Kahila & Sajaniemi, 2021

Etäyhteyksien hyödyntäminen varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa

Varhaiskasvatustalaki tai perusopetuslaki eivät mahdollista varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen järjestämistä etäyhteyksin. Myöskään soveltamisasetusten⁵⁰ mukaan kunnilla ei ollut kevään 2020 poikkeusolojen aikana velvollisuutta järjestää esiopetusta kotona oleville lapsille etäopetuksena. Halutessaan kunnat kuitenkin saattoivat näin toimia. OAJ:n keväällä 2020 toteuttaman kyselyn mukaan esiopetusta tai varhaiskasvatukseen liittyvää ja sitä tukevaa toimintaa toteutti kotona oleville lapsille etäyhteyksin lähes kaksi kolmasosaa kaikista vastaajista. Vastauksista ilmeni, että esiopetuksen opettajat rakensivat lyhyessä ajassa etätoimintaan erilaisia ratkaisuja ja ottivat käyttöön monenlaisia menetelmiä muun muassa yhteyksien ylläpitämiseksi lasten kesken, lasten ja opettajan sekä huoltajien kanssa.

Kyselyyn vastanneista esiopetuksen opettajista melkein kaikki (93 %) olivat toteuttaneet myös kotona oleville esiopetuksen oppilaille jossain muodossa esiopetusta etäyhteyksin. Niin ikään lähes kolme neljästä lapsiryhmissä toimivista erityisopettajista (72 %) oli järjestänyt ryhmiensä kotona oleville lapsille jossain muodossa tukea kasvuun ja oppimiseen etäyhteyksin. Varhaiskasvatuksen opettajista ja päiväkodin johtajista lähes puolet oli järjestänyt lapsille ja perheille kotiin myös poikkeusaikana varhaiskasvatuksen tavoitteita tukevaa toimintaa.

Karvin selvityksen mukaan etäyhteyksiä käytettiin viriketoiminnan järjestämiseen kotona oleville lapsille sekä yhteistyöhön vanhempien kanssa, kuten vasukeskusteluihin, vanhempainiltoihin ja monialaisen yhteistyön palavereihin. Etäpedagogiikka liittyi pääosin digitaalisiin sisältöihin.

Lapsen varhaiskasvatus- ja esiopetussuunnitelmiin liittyviä keskusteluja poikkeustilanteen aikana kertoi toteuttaneensa video- tai tavallisina puheluina lapsen vanhempien kanssa 43 prosenttia kaikista vastaajista. Erityisopettajista näin oli toiminut jo kaksi kolmasosaa. Opettajat tekivät myös etänä yhteistyötä monien lapsen/lasten varhaiskasvatukseen liittyvien yhteistyötahojen (koulu, esiopetus, neuvola, sosiaalitoimi) kanssa.

Varhaiskasvatuksen tuen toteutuminen

Varhaiskasvatuksen tuen järjestelyt heikkenivät koronapandemian aikana. Tavallisimmin lapsi saa tarvitsemansa tuen varhaiskasvatuksen toimipaikassa. Kuitenkin poikkeusolojen aikana ja niiden jälkeen suositeltiin, että päiväkodeissa henkilöstö ei kiertäisi lapsiryhmistä ja päiväkodeista toiseen, ja että päiväkoteihin ei tulisi ulkopuolisia

⁵⁰ valtioneuvoston asetukset 126/2020, 131/2020 ja 191/2020

henkilöitä. Tämä tarkoitti, että kiertävät varhaiskasvatuksen erityisopettajat tai lasten terapeutit eivät enää tulleet päiväkoteihin. Tuki keskeytyi lapsen osalta joko kokonaan tai muuttui etäyhteydellä toteutettavaksi. Varhaiskasvatuksen erityisopettajan osallistumista lapsiryhmän toimintaan ja siihen liittyvää konsultoivaa tukea tämä ei kuitenkaan riittänyt korvaamaan. Tämän lisäksi lapsiryhmien kokoonpanoissa ja henkilöstössä tapahtuneet muutokset ovat todennäköisesti aiheuttaneet tukea tarvitseville lapsille kuormitusta.⁵¹

⁵¹ Ks. esim. Kuutti, Kahila & Sajaniemi, 2021

4 Koronapandemian vaikutukset esi- ja perusopetuksessa

Yhteenveto vaikutuksista esi- ja perusopetuksen oppilaisiin

- Kevään 2020 rajoitustoimien jälkeen perusopetus järjestettiin ensisijaisesti lähiopetuksena. Syyslukukaudesta 2020 alkaen 31.7.2022 saakka väliaikainen perusopetuslainsäädäntö mahdollisti opetuksen järjestäjän päätöksellä siirtymisen poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin (etäopetukseen), mikäli koronaepidemiatilanne sitä edellytti.
- Koronapandemia on aiheuttanut osalle oppilaista oppimiseen liittyvien ongelmien lisääntymistä ja vaikeutumista. Vaikutukset voivat olla pitkäaikaisia ja haitata opinnoissa edistymistä vielä pitkään epidemian jo päätyttyä.
- Moni oppilas on kokenut korona-aikana opintoihin liittyvää henkistä kuormitusta ja opiskeluvaikeuksiin liittyvää osaamattomuutta. Etäopetus oli haasteellista erityisesti tukea tarvitseville ja kielivähemmistöihin kuuluville oppilaille sekä niille oppilaille, joilla ei ollut saatavilla vanhempien tukea oppimiseen.
- Motivaation ja itsesäätelytaitojen merkitys on korostunut. Toiset oppilaat suorittivat aktiivisesti opintojaan myös etäopiskelujaksojen aikana, mutta vähemmän aktiivisten on myös ollut helpompi jättää panostamatta koulutyöhön.
- Oppimisen tuen saatavuus heikkeni selvästi keväällä 2020, mutta on pääsääntöisesti parantunut koronatilanteen edetessä. Tuen tarve on kuitenkin lisääntynyt korona-aikana myös sellaisten oppilaiden osalta, jotka eivät ole aiemmin olleet tuen tarpeessa.
- Oppilaiden poissaolot ovat lisääntyneet. Esimerkiksi Tampereen ja Helsingin yliopistojen seurantatutkimukseen keväällä 2021 osallistuneista yläkoulujen opettajista 64 prosenttia ilmoitti, että heillä oli ryhmässään vähintään 1–2 sellaista oppilasta, joiden opintojen etenemiselle poissaolojen jatkuminen voi olla uhka.
- Korona-aika on lisännyt merkittävästi digitaalisuuden hyödyntämistä eri kouluasteilla. Kouluissa on korona-aikana kehitetty toimivia digipedagogisia käytänteitä, joita hyödynnetään edelleen. Toisaalta digitaalisissa valmiuksissa on ollut vaihtelua.

Koronapandemia on vaikuttanut perusopetuksen järjestämiseen monin tavoin. Vaikutukset ovat osin laajalti jaettuja, mutta myös paikallisia eroavuuksia on jossain määrin havaittavissa.

Esi- ja perusopetukseen osallistuminen

Kuten yllä kuvattiin, kevään 2020 poikkeusolojen aikana lähiopetusta järjestettiin perusopetuksen 1.–3. vuosiluokille, pidennetyn oppivelvollisuuden oppilaille, erityisen tuen oppilaille sekä 16.4.2020 alkaen valmistavan opetuksen oppilaille. Valtioneuvosto kuitenkin suositteli, että myös lähiopetukseen oikeutetut olisivat mahdollisuuksien mukaan etäopetuksessa. Aluehallintoviraston ja opetus- ja kulttuuriministeriön seurantatietojen⁵² mukaan 2.4.–7.5.2020 välisenä aikana lähiopetukseen osallistuneiden osuudet vaihtelivat siten, että 1.–3. vuosiluokkien oppilaista lähiopetukseen osallistui noin 7–9 prosenttia ja vuosiluokkien 4–9 erityisen tuen päätöksen saaneista oppilaista 5–8 prosenttia. Perusopetukseen valmistavan opetuksen lähiopetukseen osallistui 16.4.–7.5. välisenä aikana noin 11–16 prosenttia valmistavan opetuksen oppilaista. Kevään 2020 viimeisten kouluviikkojen ajan lähiopetukseen osallistui noin 90 prosenttia kaikista oppilaista.

Kevään 2020 rajoitustoimien jälkeen perusopetus järjestettiin ensisijaisesti lähiopetuksena. Syyslukukaudesta 2020 alkaen 31.7.2022 saakka oli voimassa väliaikainen perusopetuslainsäädäntö opetuksen turvallisesti järjestämiseksi koronavirustilanteessa. Tämä mahdollisti sen, että jos opetusta ei tartuntatautilain 58 §:n nojalla annettavan päätöksen johdosta voitu järjestää turvallisesti lähiopetuksena, voitiin opetuksen järjestäjän päätöksellä siirtyä poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin (etäopetukseen), mikäli koronaepidemiatilanne sitä edellytti. Poikkeukselliset opetusjärjestelyt eivät kuitenkaan koskeneet esiopetuksen oppilaita, perusopetuksen 1.–3. vuosiluokkien oppilaita, erityisen tuen päätöksen saaneita ja pidennetyn oppivelvollisuuden oppilaita, eikä valmistavan opetuksen oppilaita. Näillä oppilailla oli oikeus saada lähiopetusta myös poikkeuksellisten opetusjärjestelyiden aikana.

Aluehallintoviraston ja opetus- ja kulttuuriministeriön seurannan⁵³ perusteella syksystä 2020 vuoden 2021 loppuun saakka ajankohdasta riippuen noin 20–42 prosenttia kyselyyn vastanneista opetuksen järjestäjistä oli tehnyt päätöksiä poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin siirtymisestä. Etäopetuksessa oli ajankohdasta riippuen noin 3 000–15 600 oppilasta. Poikkeuksena tähän yleistilanteeseen nähden hallitus linjasi 25.2.2021 suosituksesta, jonka mukaan koronan kiihtymis- ja leviämisvaiheissa olevilla alueilla siirrytään yläkouluissa ja toisella asteella etäopetukseen 8.3.2021 alkaen

⁵² Aluehallintovirasto, 2020–2021

⁵³ Aluehallintovirasto, 2020–2021

kolmeksi viikoksi. Ajankohtana 16.3. etäopetuksessa oli noin 82 100 oppilasta, ajankohtana 30.3. noin 64 200 oppilasta ja ajankohtana 13.4. noin 27 800 oppilasta. Etäopetuksessa on pandemia-aikana ollut selvästi eniten Uudenmaan maakunnan oppilaita.

Kotiopetukseen koronapandemian vuoksi oli lukuvuonna 2021—2022 joulukuuhun mennessä siirtynyt noin 300 oppilasta. Opetuksen järjestäjien arvioiden mukaan taustalla on ollut useimmiten joko riskiryhmään kuuluminen (lapsi tai läheinen) tai pelko tartuntatautiin kohtaan. Kotiopetukseen siirtyminen on usein osoittautunut lyhytaikaiseksi ratkaisuksi, jolloin oppilas on palannut tavanomaiseen perusopetukseen. Pysyvästi kotiopetukseen pandemian vuoksi siirtyneiden määrää on vaikea arvioida, sillä kotiopetukseen siirrytään ilman hallintopäätöstä huoltajan ilmoituksella eikä näin ollen siirtymisen syy ole aina tiedossa.

Vaikutukset opetukseen, oppimiseen ja oppimistuloksiin

Opetuksen järjestäjän oli myös etäopetuksessa huolehdittava, että oppilas saa opetussuunnitelman mukaista opetusta. On ollut kuitenkin havaittavissa ristiriitaa lasten edun toteutumisen suhteen tilanteissa, joissa oppilas ei ole voinut saada täysipainoista opetussuunnitelman mukaista opetusta karanteeni- tai etäopetustilanteessa tai kun lähiopetuksessa on noudatettu voimassa olevia suosituksia ja ohjeita. Tämä on korostunut etenkin taide- ja taitoaineissa, mutta myös sosiaalisen oppimisen näkökulmasta erityisesti ruokailu- ja välituntitilanteissa, joissa oppilaiden kohtaamista on rajoitettu.

Opettajien mukaan opetussuunnitelman tavoitteet pääsääntöisesti saavutettiin kevään 2020 poikkeavien opetusjärjestelyiden aikana. Opetusalan ammattijärjestö OAJ:n keväällä 2020 tekemään selvitykseen vastanneista opettajista enemmistö ilmoitti kuitenkin myös karsineensa opetussuunnitelman mukaisia tavoitteita ja sisältöjä etäopetuksen aikana. Noin kolme neljästä perusopetuksen opettajasta arvioi, että pitkittyneessä etäopetuksessa opetussuunnitelman tavoitteista, sisällöistä ja työtavoista oli tingittävä. Neljäsosa perusopetuksen opettajista ilmoitti, että tavoitteita ja sisältöjä jouduttaisiin karsimaan suurelta osin.⁵⁴ Kesäkuussa 2021 toteutettuun OAJ:n kyselyyn vastanneista opettajista noin puolet arvioi etäopetuksen soveltuneen osaan opetuksesta, 43 prosenttia arvioi etäopetuksen soveltuneen heikosti tai ei lainkaan.⁵⁵

Korona-ajan vaikutuksia oppimiseen on tarkasteltu useissa eri tutkimuksissa, arvioinneissa ja selvityksissä⁵⁶. Niiden perusteella voidaan todeta, että koronapandemialla

⁵⁴ OAJ, 2020

⁵⁵ OAJ, 2021

⁵⁶ esim. Ahtiainen ym., 2020; 2021a; 2021b, Goman ym., 2021

on ollut negatiivisia vaikutuksia lasten ja nuorten oppimiseen ja hyvinvointiin. Etäopetusjaksojen aikana kotoa saadun tuen merkitys kasvoi. Kotoa saadun tuen vaikutus on aiheuttanut eriarvoisuutta oppilaiden välille. Oppimistulosten osalta on kuitenkin syytä huomata, että vaikutuksia niiden osalta pystytään tarkastelemaan vasta viiveellä ja eri tekijöiden vaikutuksia on vaikeaa päätellä luotettavasti.

Poikkeuskevään 2020 etäopetusjakson aikana koulujen välillä todettiin suurehkoja eroja sekä etäopetuksen toteutustavoissa että siinä, miten etäopetuksessa olleiden lasten edellytettiin osallistuvan opetukseen. Tampereen ja Helsingin yliopistojen seurantatutkimukseen⁵⁷ vastanneet vuosiluokkien 4–6 oppilaat kertoivat systemaattisista koulujen välisistä eroista lukujärjestyksen noudattamisessa ja opiskeluun käytetyssä ajassa. Alakoululaisten huoltajilta saatujen tietojen mukaan alakoulujen välillä oli suu- rehkoja eroja siinä, miten lasten edellytettiin osallistuvan opetukseen ja missä määrin etäopetus tapahtui toimittamalla kotiin isompia tehtäväpaketteja kerrallaan. Alakou- luikäisiltä odotettiin siis keskimäärin suurempaa itseohjautuvuutta, mikä on vastoin tut- kimukseen pohjautuvaa ymmärrystä itseohjautuvan oppimisen taitojen kehittymisestä.

Alakoulujen välinen vaihtelu etäopetuksen rakenteessa oli kuitenkin pienempää kuin yläkoulujen välinen vaihtelu. Yläkouluikäisten oppilaiden ja heidän huoltajiensa vas- tauksissa huomio kiinnittyi poikkeuksellisen suuriin koulujen välisiin eroihin etenkin reaaliaikaisten etäoppituntien järjestämisessä. Yläkouluja kokonaisuutena tarkastelta- essa etäopetuksen rakenteet toimivat hiukan paremmin kouluissa, jossa heikom- massa asemassa olevia oppilaita oli vähemmän.

Huoltajien tyytyväisyys etäopetuksen toteutukseen parani kevääseen 2021 tulta- essa⁵⁸. Keväällä 2021 huoltajat olivat varsin tyytyväisiä etäopetusjärjestelyihin myös niissä kouluissa, joissa keväällä 2020 etäopetus ei ollut kovin strukturoitua tai vuoro- vaikutuksellista. Näiltä osin siis oppilaat vaikuttavat keväällä 2021 olleen keskenään selvästi tasa-arvoisemmassa asemassa kuin välittömästi etäopetussiirtymän jälkeen, jolloin toimintatavat vaihtelivat huomattavan paljon kouluittain.

Syksyllä 2020⁵⁹ ne opettajat, jotka olivat kartoittaneet systemaattisesti koronan aiheut- tamia oppimisvajeita luokassaan tai opettamissaan aineissa arvioivat, että luokassa tai opetettavassa oppiaineessa oli tyypillisesti muutamia oppilaita, joiden kohdalla voi- tiin arvioida olevan koronasta aiheutuvaa oppimisvajetta. Vajaa puolet (46 %) alakou- lun ja reilu puolet (58 %) yläkoulun opettajista kertoi, että huoltajat olivat olleet heihin yhteydessä syyslukukauden aikana lapsen koulunkäynnin sujumattomuuden vuoksi.

⁵⁷ Ahtiainen ym., 2020

⁵⁸ Ahtiainen ym., 2021b

⁵⁹ Ahtiainen ym., 2021a

Pienempi, mutta kuitenkin merkittävä osa opettajista (26 % alakoulun ja 24 % yläkoulun) kertoi, että yhteydenotto oli johtunut huoltajien huolesta lapsen mahdollisesta oppimisvajeesta. Tutkimukseen keväällä 2021⁶⁰ vastanneista alaluokkien opettajista hie- man yli kolmannes ja yläluokkien opettajista alla viidennes arvioi, että luokalla ei ole lainkaan oppilaita, joilla on korona-ajan aiheuttamia hidastumia tai vaikeuksia oppimi- sessä. Tärkeimpinä tukitoimina oppimisvajeen paikkaamiseen opettajat näkivät sa- manaikaisopetuksen sekä pienryhmämuotoiset ja yksilölliset toimet.

Oppilaiden kokemukset etäopetusjaksoilta jakautuivat: moni koki oppivansa lähiope- tuksessa paremmin, mutta osalle oppilaista etäopiskelu oli sopinut ja he kokivat oppi- neensa jopa paremmin kuin normaalitilanteessa. Kysyttäessä oppilailta arviota omasta oppimisestaan verrattuna lähiopetukseen, sekä ala- että yläkoululaiset kokivat toisaalta sekä vuonna 2020 että vuonna 2021 oppivansa selkeästi enemmän lähiope- tuksessa kuin etäopetuksessa. Suurin osa yläkoululaisista koki kuitenkin keväällä 2021, ettei enää ollut jäänyt jälkeen omista opinnoissaan. Siinä missä lähes neljän- nes vuonna 2020 arvioi ainakin jossain määrin myötäilevänsä esitettyä väittämää “Olen jäänyt opinnoissani jälkeen...” oli vastaavasti vastanneiden oppilaiden osuus laskenut keväällä 2021 alle viiteen prosenttiin. Huomattava on myös väittämän kanssa täysin eri mieltä arvioivien oppilaiden osuus, joka oli lähestulkoon kaksinker- taistunut.⁶¹

Myös Karvin arviointitulokset osoittavat, että etäopetusaika vaikutti oppilaihin eri ta- voin. Osa heistä koki kuormitusta ja osaamattomuutta poikkeuksellisten opetusjärjes- telyjen aikana. Kynnys avun pyytämiseen oli joillakin oppilailla korkeampi tai se koet- tiin vaikeana etäopetuksessa. Osa koki etäopiskelun mielekkääksi ja he kertoivat op- pineensa paremmin etäopetusaikana.⁶²

Karvin arviointiin osallistuneesta opetus- ja ohjaushenkilöstöstä noin viidesosa arvioi, että oppilailla oli paljon haasteita opintojen edistymisessä. Lähes kolmasosa arvioi, että myös etäopetukseen liittyvien valmiuksien tukemisessa oli ongelmia.⁶³ Keväällä 2021⁶⁴ oppilailta kysyttiin, millaista tukea he olisivat tarvinneet. Noin 11 000 oppilaasta 10 prosenttia kertoi, että olisi kaivannut selkeämpiä opiskeluohjeita. Lisäksi 4 prosent- tia oppilaista olisi kaivannut tukiopetusta, 3 prosenttia yksilöllistä apua opettajalta ja 2 prosenttia erityisopetusta.

Motivaation ja itsesäätelytaitojen merkitys korostui etäopiskelujaksojen aikana. Toiset oppilaat suorittivat aktiivisesti opintojaan myös etäopiskelun aikana, mutta vähemmän

⁶⁰ Ahtiainen ym., 2021b

⁶¹ Ahtiainen ym., 2021b

⁶² Goman ym., 2021, 47, 70

⁶³ Rumpu, 2021; Goman ym., 2021

⁶⁴ Ahtiainen ym., 2021b

aktiivisten on myös ollut helpompi jättää panostamatta koulutyöhön. Valtaosa Tampereen ja Helsingin yliopistojen seurantatutkimukseen keväällä 2021 vastanneista oppilaista luotti omiin itsesääätelytaitoihinsa ja kykyyn motivoitua mahdollisessa etäopetus-tilanteessa. Noin 10 prosenttia oli kuitenkin vähintään jossain määrin eri mieltä väittämään “Osaan suunnitella kuinka työskentelen itsenäisesti, jos koulu siirtyy etäopetukseen”. Lisäksi noin 10 prosenttia ei ottanut kantaa väitteen puolesta eikä vastaan. Noin viidennes oppilaista siis epäili omaa itsenäistä työskentelyään, jos koulu siirtyy uudelleen etäopetukseen.

Karvin arvioinnin tulokset osoittivat, että oppilaiden asenteella etäopetusta kohtaan oli selkeä yhteys siihen, miten paljon he kokivat oppineensa itseohjautuvuuteen liittyviä asioita. Oppilaan negatiivinen asennoituminen etäopetusaikaan selitti hänen kielteisempää näkemystään etäaikana oppimistaan asioista.⁶⁵

Oinaksen ym.⁶⁶ tutkimuksessa havaittiin, että itsesäätelytaidoissaan taitavat oppilaat olivat etäopetusjaksojen aikana oppineet useammin digitaalisia taitoja sekä oman toiminnan ohjaukseen, kuten aikatauluttamiseen ja itsenäiseen työskentelyyn liittyviä taitoja kuin sellaiset oppilaat, joilla itsesäätelytaidot ovat vasta kehittymässä. Etenkin itsesäätelytaidot kehittymässä -ryhmään luokitellut oppilaat totesivat usein, että he eivät olleet oppineet poikkeusolojen aikaisen etäopetuksen aikana mitään uusia taitoja. Myös itsesäätelytaidoissaan taitavat epäilivät oppimistaan, mutta selvästi harvemmin. Vaikka molemmilla vertailuun valikoituneilla oppilasryhmillä oli aikuisia kotona etäopetusjakson aikana, itsesäätelytaidoissaan taitavat oppilaat ilmoittivat saaneensa apua useammin. Tulokset osoittivat, että oppilaat, jotka vastaustensa perusteella sijoittuivat itsesäätelytaidoissaan kehittymässä oleviin, kokivat usein jäävänsä vaille aikuisen apua.⁶⁷

Oppimisen ja koulunkäynnin tuen toteutuminen

Oppimisen ja koulunkäynnin tuen tarve on lisääntynyt korona-aikana. Tuen saatavuus heikkeni selvästi keväällä 2020, koska samanaikaisesti suurin osa tehostetun ja erityisen tuen tarpeessa olevista oppilaista oli etäopetuksessa. Korona-ajan edetessä tuen saatavuus on pääsääntöisesti parantunut. Toisaalta tuen tarve on lisääntynyt myös sellaisten oppilaiden osalta, jotka eivät ole aiemmin olleet tuen tarpeessa. Kesäkuussa 2021 tehdyn kyselyn mukaan 85 prosenttia opetuksen järjestäjistä arvioi oppilaiden tuen tarpeen tavanomaista runsaammaksi tai merkittävästi runsaammaksi.⁶⁸

⁶⁵ Rumpu, 2021; Goman ym., 2021

⁶⁶ Julkaisematon käsikirjoitus

⁶⁷ ks. myös <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360131522000707?via%3Dihub>

⁶⁸ Aluehallintovirasto, 2021

Kevään 2020 tilannetta kuvaa Neurospectrum Oy:n ja Jyväskylän yliopiston KTL:n tekemä tutkimus⁶⁹, jonka kohderyhmänä oli 616 tehostettua tai erityistä tukea saaneiden oppilaiden vanhemmat. Tulosten mukaan pitkän etäopetusjakson aikana korostui itsenäinen työskentely, jonka sujumisessa oli haasteita. Erityinen ja tehostettu tuki oli vähäistä etäopetuksen aikana. Kyselyyn vastanneiden vanhempien mukaan jopa 44 prosenttia lapsista ei saanut minkäänlaista erityistä tai tehostettua tukea koronakevään etäopetuksen aikana. Lisäksi 18 prosentilla lapsista tuen määrä väheni verrattuna lähiopetukseen. Vanhemmista 38 prosenttia koki, että päävastuu lapsen ohjauksesta etäopetuksen aikana oli heillä itsellään. Vanhemman ohjausta kaikissa tehtävissä tarvitsi 17 prosenttia lapsista ja osassa tehtävistä 25 prosenttia. Vain 7 prosenttia lapsista teki koulutehtävät itsenäisesti.

Myös Karvin arvioinnin tulokset osoittavat, että erityisessä ja tehostetussa oppimisen tuessa koettiin haasteita. Perusopetuksen opetus- ja ohjaushenkilöstöstä 31 prosenttia koki keväällä 2020, että erityisen oppimisen tuen toteuttamisessa oli paljon haasteita ja yli 40 prosentin mukaan jonkin verran haasteita. Rehtoreista 14 prosenttia koki, että haasteita oli paljon.⁷⁰

Tampereen ja Helsingin yliopistojen tutkimukseen⁷¹ vastanneista rehtoreista lähes puolet arvioi, että tehostettua tukea saavat oppilaat olivat saaneet poikkeusolojen aikana tukea selvästi heikommin tai heikommin kuin aikaisemmin. Erityisen tuen osalta näin koki kaksi viidesosaa. Opettajista puolet koki tehostetun tuen ja kolmasosa erityisen tuen toteutuneen heikommin tai selvästi heikommin. Mitä yleisemmästä tuesta oli kysymys, sitä heikommin sen koettiin toteutuneen etäopetuksen aikana. Poikkeuskevään jälkeen tuen saatavuus on kuitenkin tulosten mukaan pääsääntöisesti parantunut. Syksyllä 2020 ja keväällä 2021 valtaosa vastaajista arvioi tuen toteutuvan yhtä hyvin kuin normaalitilanteessa. Huomiota tulee kuitenkin kiinnittää siihen, että tuen tarve on lisääntynyt korona-aikana myös sellaisten oppilaiden osalta, jotka eivät ole aiemmin olleet tuen tarpeessa.

Karvin arvioinnissa kysyttiin 6. ja 9. luokan oppilailta keiltä he ovat saaneet tukea etäopetuksen aikana. Yli puolet kertoi saaneensa tukea tarvittaessa opiskeluunsa huoltajilta, opettajilta ja netistä. Yli puolet ilmoitti, ettei ollut tarvinnut tukea erityisopettajalta tai koulunkäynnin ohjaajalta. Kotoa saadun tuen tarve ja merkitys kasvoi koulusta saadun tuen rinnalla. Noin kolmasosan opetuksen järjestäjien, perusopetuksen rehtoreiden ja perusopetuksen opettajien avovastausten mukaan oppilaiden saama tuki kotoa vaihteli etäopetuksen aikana ja sai aikaan epätasa-arvoisuutta oppilaiden välille.⁷²

⁶⁹ Kankaanranta & Kantola, 2020

⁷⁰ Goman ym., 2021, 37–38

⁷¹ Ahtiainen ym., 2020

⁷² Goman ym., 2021, 38, 41

Karvin tulokset osoittivat, että lähiopetuksen puute aiheuttaa tuen tarvetta erityisesti oppilailla, joilla on muita enemmän ongelmia opintojen etenemisessä. Karvi suositti, että oppilaiden saamaan tukeen tulisi kiinnittää enemmän huomiota erityisesti etäopetuksessa. Opinnoissa pärjääminen ei saisi olla riippuvaista kodin tuesta.⁷³

Poissaolot opetuksesta

Oppilaiden poissaolo lähiopetuksesta ja koulupudokkuuden riski on lisääntynyt korona-aikana, mikä on ollut yksi keskeisistä huolenaiheista. Neljäsosa Tampereen ja Helsingin yliopistojen tutkimukseen keväällä 2021 osallistuneista ala- ja yläkoululaisista kävi koulua ilman poissaoloja koko kevätlukukauden kyselyn ajankohtaan saakka. Lähes 40 prosenttia oppilaista ilmoitti olleensa poissa koulusta 1–5 koulupäivää. Alakoulujen oppilaista 22 prosenttia ja yläkoulujen oppilaista 26 prosenttia arvioi olleensa pois koulusta tavanomaista enemmän. Kyselyyn vastanneissa ala- ja yläkoululaisissa oli mukana myös joitakin oppilaita, jotka ilmoittivat olleensa poissa koulusta koko kevätlukukauden. Puolet poissaoloista johtui jostakin muusta sairaudesta kuin koronasta. Lisäksi poissaolon syitä olivat muut syyt (16 %), karanteeni (7 %), perheenjäsenen kuuluminen riskiryhmään (3 %), oppilaan kuuluminen riskiryhmään (1,5 %) ja koronan sairastaminen (1 %). Yläkoulujen opettajista 64 prosenttia ilmoitti, että heillä oli ryhmässään vähintään 1–2 sellaista oppilasta, joiden opintojen etenemiselle poissaolojen jatkuminen voi olla uhka.⁷⁴

Oppilaat olivat poissaolon aikana yleisimmin saaneet tiedon koulutehtävistä kirjallisesti esimerkiksi Wilman tai Classroomin kautta. Yli 60 prosenttia oppilaista kertoi, ettei ollut voinut seurata opetusta videoyhteydellä tai ettei opettaja ollut yhteydessä oppilaaseen. Useampi kuin joka neljäs oppilas ilmoitti poissaolojen häirinneen opiskelua osittain tai jatkuvasti. Näistä oppilaista noin 5 prosenttia koki pudonneensa täysin opetuksesta. Vastauksina kysymykseen millaista tukea he olisivat tarvinneet, esiin nousi selkeämmät opiskeluohjeet (10 %), tukiopeutus (4 %), yksilöllinen apu opettajalta (3 %) ja erityisopetus (2 %).

Oppilaiden koulunkäynnin ollessa repaleista (etä- ja lähiopetuksen vaihtelu, toistuvat lyhyet ja pidemmät karanteeni- tai altistumispoissaolot) oppimisen haasteita ilmeni aiempaa enemmän. Aluehallintovirastojen ja opetus- ja kulttuuriministeriön seurannassa⁷⁵ nousi esiin myös erilaiset itseohjautuvuuden haasteet, oppimistulosten vaarantuminen tai heikentyminen, TET-jaksojen peruuntuminen sekä erityisesti maahanmuuttotustaisten lasten ja perheiden tuen tarve. Opetussuunnitelman täysipainoinen noudattaminen ei ollut kaikilta osin kauttaaltaan mahdollista. Opetuksen järjestäjien

⁷³ Goman ym., 2021, 70

⁷⁴ Ahtiainen ym., 2021b

⁷⁵ Aluehallintovirasto, 2020–2021

vastauksista havaittiin, että alueiden välillä on eroavuuksia: muun muassa tilat, alueellinen tautitilanne ja etäopetuksessa olevien/olleiden määrä, paikallinen ns. perusresurssi ja saadut korona-avustukset olivat seikkoja, joiden arvioitiin vaikuttavan opetussuunnitelman toteutumiseen.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen määritelmän mukaisten riskiryhmien osalta⁷⁶ kyselyaineistojen pitkittäistarkastelusta ja muun muassa aluehallintovirastoon saapuneista yhteydenotoista on selvinnyt, että vuoden 2020 keväästä alkaen riskiryhmiin kuuluvien lasten tai lasten, joiden läheinen kuuluu riskiryhmään, kohdalla tehtiin runsaasti tavanomaisesta poikkeavia opetuksen järjestämiskäytännöksi. Yleisimmin käytetty ratkaisu on ollut perusopetuslain 18 §:n soveltaminen tekemällä oppilaalle päätös erityisistä opetusjärjestelyistä terveydellisiin syihin perustuen, mikä on mahdollistanut oppilaan opiskelun esimerkiksi etäyhteyksiä hyödyntäen. Pandemian aikana myös pieni osa huoltajista on ottanut lapsensa kotiopetukseen, kuten yllä on kuvattu.

Digitalisaation ja digiosaamisen kehittyminen

Ennen poikkeuskevättä 2020 opetuksen järjestäjien ja koulujen tilanteessa digitaalisten laitteiden sekä oppimisympäristöjen kehittämisen tai käytön suhteen oli vaihtelua. Karvin OPS-arvioinnin tulokset ennen pandemiaa osoittivat, että esimerkiksi käytettävissä olevien laitteiden osalta vaihtelu oli suurta. Yhdessä koulussa oli yksi laite 16 oppilasta kohden ja toisessa koulussa oli tarjolla jokaiselle oppilaalle omat laitteet. Digitaalisten oppimisympäristöjen hyödyntämistä opetuksessa haittasivat esimerkiksi verkko- ja muut ongelmat.⁷⁷

Kun keväällä 2020 siirryttiin yhdessä viikonloppuna etäopetukseen, koulut olivat hyvin erilaisissa lähtökohdissa digitaalisten oppimisympäristöjen, laitteiden ja myös opettajien ja oppilaiden osaamisen suhteen. Kaikilla kouluilla ei ollut yhtäläisiä valmiuksia ja välineitä etäopetukseen siirtymiseen. Karvin arvioinnin tulosten mukaan tietoteknisistä laitteista oli pulaa, ja oppilaiden digiosaamisessa oli vaihtelua, joka vaikutti etäopetuksen sujuvuuteen. Myös opettajien valmiuksissa toteuttaa opetus verkkovälitteisenä ja heidän digiosaamistaitojen osaamisessaan oli eroja. Opettajien digitaaliset pedagogiset toimintamallit ja erilaisten verkko-ohjelmien hyödyntäminen kuitenkin kehittyivät etäopetusjaksojen aikana. Myös etäkokouksista oli tullut arkea.⁷⁸

⁷⁶ THL:n riskiryhmien määritelmä: <https://thl.fi/fi/web/infektiotaudit-ja-rokotukset/ajankohtaista/ajankohtaista-koronaviruksesta-covid-19/vakavan-koronavirustaudin-riskiryhmat>

⁷⁷ Venäläinen ym., 2020, 142

⁷⁸ Goman ym., 2021, 66, 71

Karvin poikkeuksellisten opetusjärjestelyjen toteutumisen arvioinnin tulokset osoittavat, että opetuksen järjestäjien (13 %), rehtoreiden (24 %) ja opettajien (16 %) vastauksissa arvioitiin tietoteknisten laitteiden tai nettiyhteyden puutteen heikentäneen oppilaiden etäopetuksen yhdenvertaista toteutumista. Lisäksi koulujen mahdollisuudet ja resurssit toteuttaa ja tukea etäopiskelua vaihtelivat. Myös kotien mahdollisuudet tukea oppilaiden etäopiskelua vaihtelivat, sillä kaikissa kodeissa ei esimerkiksi ollut lapsille omia laitteita.

5 Koronapandemian vaikutukset lasten ja nuorten terveyteen ja hyvinvointiin

Yhteenveto vaikutuksista lasten ja nuorten terveyteen ja hyvinvointiin

- Korona-ajan vaikutukset lasten ja nuorten hyvinvointiin ovat olleet monita- hoisia ja pitkäkestoisia vaikutuksia on vielä osin vaikeaa arvioida. Pitkitty- neet etäopetusjaksot, sosiaalisten kontaktien väheneminen sekä perheen haasteet kuitenkin lisäsivät psyykkistä kuormitusta. Lasten kokema yksi- näisyys ja ahdistuneisuus ovat yleistyneet merkittävästi.
- Osalla hyvinvointiin liittyvät ongelmat ovat kasautuneet, pitkittyneet ja vai- keutuneet. Etäopiskeluajan kielteiset vaikutukset näyttävät kasautuneen samoille lapsille.
- Lasten ja perheiden tuen tarpeet ovat lisääntyneet ja kasautuneet pande- mian aikana samanaikaisesti, kun palveluiden saatavuus on osin supistu- nut. Ongelmien kasautuessa lapset ja perheet ovat ohjautuneet erityista- son palveluihin.
- Perheen sisäiset vuorovaikutushaasteet ja vanhempien jaksamattomuus ovat lisääntyneet. Palvelujärjestelmän tilannetta selvittäneissä kartoituk- sissa on nostettu esiin myös perheiden lisääntyneet taloudelliset ongel- mat, päihteiden käyttö sekä lähisuuhdeväkivalta, jotka muodostavat merkit- tävän uhan lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille.
- Pandemian aikana toteutetuissa selvityksissä noin puolet kunnista arvioi lastensuojeluilmoitusten kasvaneen pandemian myötä ja kouluilta tulevien lastensuojeluilmoitusten määrän arvioitiin lisääntyneen.
- Pandemia on vaikuttanut erityisesti niihin lapsiin, jotka ovat olleet haavoit- tuvassa asemassa jo aiemmin, esimerkiksi tuen tarpeessa tai lastensuo- jelun asiakkaana oleviin sekä vammaisiin lapsiin. Mikäli näiden lasten hy- vinvointia vahvistavia toimia ei tehdä, uhkana on, että pitkittynyt pandemia lisää edelleen lasten eriarvoistumista.

Vaikutukset terveyteen

Koko pandemian aikana Suomessa oli syyskuun alkupuolelle 2022 mennessä todettu noin 1 272 000 varmistettua koronavirustartuntaa.⁷⁹ Tapausmäärät ja lasten osuudet tartunnoista ovat vaihdelleet epidemiatilanteen ja -aaltojen aikana. Tartunnoista oli loppuvuoden 2021 tietojen perusteella koko pandemian aikana todettu alle 12-vuotiaassa väestössä 15 prosenttia; 0–4-vuotiaiden osuus varmistetuista tapauksista oli 4 prosenttia ja 5–11-vuotiaiden 11 prosenttia. Helsingin kaupungin tartunnan jäljitystiedon valossa alle 12-vuotiaat olivat saaneet valtaosan koronatartunnoista perhepiiristä ja muusta lähipiiristä, eikä tässä ollut havaittu merkittävää muutosta epidemian eri vaiheissa. Tapauksen tunnistamiseen vaikuttaa erityisesti testausaktiivisuus, joka on pandemian kestäessä vaihdellut. Valtaosa lasten koronavirusinfektioista oli ollut lieväoireisia tai oireettomia ja tauti oli lähes poikkeuksetta kotihoitoinen.⁸⁰

THL:n julkaisemissa tilastoissa alle 20-vuotiaiden kuolleisuudesta ei näy yhtään alle 20-vuotiaan koronakuolemaa. Yksityisyyden suojan turvaamiseksi alle viisi löydöstä sisältävien ryhmien lukuja ei tilastoissa näytetä erikseen. Suomessa on raportoitu julkisuudessa yhdestä lasten koronakuolemasta, mutta THL:n julkaisemien tilastojen mukaan niitä on ollut vähemmän kuin viisi.

THL seurasi varhaiskasvatuksen, koulujen ja toisen asteen oppilaitosten joukkoaltistumisia ja niihin liittyviä jatkotartuntoja lukuvuonna 2020–2021. Epidemian kiihdyttyä altistumistilanteet kouluissa lisääntyivät voimakkaasti, kun tartunnan saaneita henkilöitä oli tartuttavuusaikanaan varhaiskasvatuksessa tai koulussa. Vaikka altistustilanteiden määrä kasvoi epidemian huippuaikana, jatkotartuntojen määrä pysyi suhteellisesti vakaana ja varhaiskasvatus- ja kouluympäristöön liittyviä jatkotartuntoja todettiin vain pienellä osalla altistuneista. 20.8.2021 mennessä kunnat olivat raportoineet tiedot yhteensä 96 084 henkilöstä, jotka olivat altistuneet varhaiskasvatus- tai kouluympäristössä. Heistä 1 815 (1,9 %) oli saanut tartunnan. Aikuisten tartunnat olivat suurimaksi osaksi peräisin varhaiskasvatus- tai koulu yhteisön toiselta aikuiselta. Tartuntariski koulussa altistumisen jälkeen oli selvästi vähäisempi kuin tartuntariski muissa korona-altistumistilanteissa.⁸¹

Terveydenhuollon rekisteritiedon valossa marraskuun 2021 loppuun mennessä oli hoidettu vuodeosastoilla yhteensä 135 alle 16-vuotiasta lasta ja nuorta. Heistä suurin osa oli alle yksivuotiaita. Muissa lasten ikäryhmissä erikoissairaanhoidon vuodeosastohoidon ilmaantuvuus oli alle kymmenesosa imeväisikäisten ilmaantuvuudesta, eikä sai-

⁷⁹ ks. <https://www.thl.fi/episeuranta/tautitapaukset/koronakartta.html>

⁸⁰ Sarvikivi & Helve, 2021

⁸¹ Sarvikivi & Helve, 2021

raalahoidon ilmaantuvuus lisääntynyt myöskään epidemiatilanteen voimakkaan heikentymisen ajanjaksolla syksyllä 2021. Osastolla hoidetuista lapsista osalla koronavirusinfektio ei ollut hoitoon ottamiseen vaikuttava syy, vaan sattuma- tai sivulöydös. Tehohoidossa oli sairaaloiden ilmoituksen mukaan ollut lokakuun loppuun mennessä kuusi alle 16-vuotiasta lasta koko maassa. Lasten vaikeita tautitapauksia on siis Suomessa todettu erittäin vähän. Rekistereistä ei ollut havaittavissa viitettä lasten pitkistä koronaoireilusta.⁸²

Vaikutukset hyvinvointiin

Koronapandemian vaikutuksen lasten hyvinvointiin ovat olleet monitahoisia. Lasten arjessa etäopetuksen jaksot, varhaiskasvatukseen ja harrastustoimintaan osallistumiseen liittyvät rajoitukset, sosiaalisten kontaktien väheneminen sekä perheen toimeentuloon ja vanhempien työhön liittyvät haasteet lisäsivät psyykkistä kuormitusta. Lapset ovat kokeneet yksinäisyyttä, ahdistusta ja huolta omasta tulevaisuudestaan. Osa vaikutuksista on nähtävissä nykyhetkessä ja lyhyellä aikavälillä, mutta pandemian pitkäkantoisia vaikutuksia on vielä osin vaikeaa arvioida.⁸³ Hyvinvoinnin arvioidaan heikentyneen myös yhteisöllisyyden kokemuksen vähäisyyden ja ylläpitämisen jäätyä tavanomaista vähäisemmäksi (ei yhteisiä tapahtumia, juhlia, teemapäiviä, retkiä ja leirikouluja, kerhotoimintaa).⁸⁴

Poikkeuksellisten opetusjärjestelyiden jatkuminen korona-aikana aiheutti oppilaille oppimiseen ja hyvinvointiin liittyvien ongelmien kasautumista, pitkittymistä ja vaikeutumista. Etäopiskeluajan kielteiset vaikutukset näyttävät kasautuneen samoille oppilaille. Elämänhallinnan ongelmat, oppimiseen liittyvät vaikeudet ja erilaiset mahdollisuudet opiskella kotioloissa ovat vahvistaneet eroja oppilaiden välillä. Itseohjautuvuuden korostuminen asetti oppilaat keskenään eriarvoiseen asemaan. Merkittävä osa heistä on kokenut opintoihin liittyvää henkistä kuormitusta ja opiskeluvaikeuksiin liittyvää osaamattomuutta korona-aikana. Eriarvoistumisen voimistuminen on edelleen erityinen vaara: kielteiset vaikutukset kohdistuvat erityisesti jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa oleviin ja niihin, joilla on jo aiemmin ollut elämänhallinnan vaikeuksia. Kriisin negatiiviset vaikutukset voivat olla erittäin pitkäaikaisia.

Pandemian aikana tehdyistä selvityksistä sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden tilastoiduista käyntimääristä on voitu päätellä, että lasten ja perheiden tuen tarpeet ovat lisääntyneet ja kasautuneet pandemian aikana samanaikaisesti, kun palve-

⁸² Sarvikivi & Helve, 2021

⁸³ Valtioneuvosto, 2021

⁸⁴ Aluehallintovirasto, 2020–2021

luiden saatavuus on osin supistunut. Erityisesti oppilashuollon palveluiden saatavuuden vähentyminen on näkynyt lasten arjessa. THL:n ja Opetushallituksen toteuttaman valtakunnallisen opiskeluhoitopalvelujen seurantakyselyn⁸⁵ tulosten mukaan avun ja tuen saanti opiskeluhoitopalveluista heikkeni kevään 2020 etäopetusjakson aikana selkeästi kaikkien opiskeluhoitopalvelujen ammattiryhmien mielestä. Samanaikaisesti opiskeluhoillon yhteistyö koulun sisällä sekä koulun ulkopuolisten palvelujen kanssa heikkeni.

Vuonna 2020 lastenneuvolan ja kouluterveydenhuollon laajat terveystarkastukset toteutuivat keskimäärin vain 48 prosentille kohderyhmien väestöstä (54 % vuonna 2019 ja 60 % vuonna 2018). Kaikkien määräaikaisten terveystarkastusten toteumat laskivat vuonna 2020 kahteen edelliseen vuoteen verrattuna, kouluterveydenhuollossa enemmän kuin lastenneuvolassa. Terveystarkastusten toteutumisessa oli suuria maakunta-kohtaisia eroja ja myös ensimmäisen koronavuoden rajoitukset ja muut arkeen vaikuttavat muutokset vaihtelivat alueittain. Määräaikaisten terveystarkastusten toteutuminen heikkeni korona-aikana. Samaan aikaan yksilöllisiin tarpeisiin perustuvien erityisen tuen käyntien määrä lastenneuvolassa ja kouluterveydenhuollossa lisääntyi. Vuonna 2020 lisäys oli noin yhdeksän prosenttia edelliseen vuoteen nähden.⁸⁶ Tampereen ja Helsingin yliopistojen tutkimuksen mukaan kouluterveydenhoitajien koulutyöhön käyttämä aika oli keväällä 2021 vähentynyt jopa 62 prosentilta verrattuna normaaliaikaan. Myös ikäluokkakohtaisia terveystarkastuksia oli jouduttu siirtämään myöhemmäksi. Pääasiallisena syynä oli kouluterveydenhoitajien joutuminen koronan tartunnan jäljitykseen tai antamaan koronarokotuksia.⁸⁷

Varsinkin pandemian alkuvaiheessa osa perheistä ei kontaktien välttämiseksi uskaltanut tai halunnut ottaa tukea vastaan. Osa lapsista ja perheistä ei ole päässyt tarvitsemansa tuen piiriin, kun esimerkiksi neuvolan ja oppilashuollon palveluiden henkilöstöä on siirretty rokotus- ja jäljitystehtäviin. Ongelmien kasautuessa lapset ja perheet ovat ohjautuneet erityistason palveluihin. Sosiaali- ja terveyspalveluiden etäyhteyksillä toteutetut tapaamiset ja palvelut eivät ole kyenneet kaikilta osin vastaamaan perheiden tuen tarpeisiin.⁸⁸

Pitkittänyt pandemia on johtanut muun muassa perheen sisäisten vuorovaikutushaasteiden, vanhempien jaksamattomuuden sekä lasten koulunkäyntiin liittyvien ongelmien lisääntymiseen. Palvelujärjestelmän tilannetta selvittäneissä kartoituksissa on nostettu esiin myös muun muassa perheiden lisääntyneet taloudelliset ongelmat, päihteiden

⁸⁵ Hietanen-Peltola ym. 2020

⁸⁶ Mölläri ym., 2022

⁸⁷ Ahtiainen ym., 2021b

⁸⁸ Hietanen-Peltola ym., 2020; 2021

käyttö sekä lähisuhdeväkivalta, jotka muodostavat merkittävän uhan lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille. Etäopetuksen ja varhaiskasvatuksen supistetun toiminnan aikana lasten kontaktit kodin ulkopuolisiin aikuisiin vähenivät. Lasten hyvinvoinnin kannalta riskinä oli, että vanhemmuuteen ja lapsen arjen turvallisuuteen liittyvät ongelmat eivät tulleet tietoon kodin ulkopuolella.⁸⁹

Pandemian aikana toteutetuissa selvityksissä noin puolet kunnista arvioi lastensuojeluilmoitusten kasvaneen pandemian myötä ja kouluilta tulevien lastensuojeluilmoitusten määrän arvioitiin lisääntyneen. Koronapandemian pitkäaikaista vaikutusta esimerkiksi lastensuojelun tarpeeseen on kuitenkin vielä liian aikaista arvioida tilastojen valossa, sillä puutteet varhaisen tuen palveluissa näkyvät lastensuojelussa vasta pitkällä aikavälillä. Vuonna 2020 keskeiset lastensuojelun tilastolliset tunnusluvut olivat pääosin edellisvuoden tasolla. Lastensuojelun kiireellisten sijoitusten ja huostaanottojen määrä on ollut kasvussa usean vuoden ajan jo ennen pandemiaa.⁹⁰

Selvityksissä on todettu lasten mielenterveyspalveluiden saatavuuden heikentyneen koronapandemian aikana. Koronalla on ollut vaikutuksia lasten mielenterveyteen, mutta erityisesti pandemian aiheuttamia vaikutuksia on vaikeaa eritellä, sillä psykiatrian lähetemäärät ovat olleet kasvussa jo aiemmin. Vuoden 2021 kouluterveyskyselyn tulosten perusteella suurin osa lapsista ja nuorista oli tyytyväisiä elämäänsä, mutta tyytyväisyys oli vähentynyt pandemiaa edeltävästä ajasta. Ahdistuneisuus ja yksinäisyys olivat yleistyneet merkittävästi korona-aikana. Noin 30 prosenttia tytöistä kertoi kohtalaisesta tai vaikeasta ahdistuneisuudesta, mikä on yli kolmanneksen nousu edellisen kyselyn tuloksiin verrattuna. Noin kolmannes kyselyyn vastanneista tytöistä koki terveydentilansa keskinkertaista huonommaksi, ja noin neljännes pojista. Kokemus huonosta terveydentilasta kasvoi kaikissa vastaajaikäryhmissä. Myös yksinäisyyden tunne oli kasvanut. Yli viidennes peruskoulun 8–9-luokkalaisista ja lukiolaistytöistä koki itsensä yksinäisiksi. Pojilla yksinäisyyden kokemus oli harvinaisempaa (9–11 %).⁹¹

Tampereen ja Helsingin yliopistojen seurantatutkimuksen tulosten mukaan oppilaiden stressioireet ovat olleet yläkoulujen oppilailla yleisiä läpi korona-ajan. Masennusta ja alakuloisuutta päivittäin tai viikoittain kokevien osuus on lisääntynyt korona-aikana, ja keväällä 2021 lähes kolmannes oppilaista ilmoitti näitä oireita.⁹²

Pandemian hyvinvointivaikutuksia arvioitaessa on tunnistettava, että lapset ovat hyvin heterogeeninen väestöryhmä. Siksi heidän tilannettaan ja pandemian vaikutuksia on tarkasteltava useasta eri näkökulmasta ja eri lapsiryhmien osalta. Erityistä huomiota

⁸⁹ Kestilä ym., 2020; Hietanen-Peltola ym., 2021

⁹⁰ Eriksson ym., 2021

⁹¹ Helakorpi ym., 2021

⁹² Ahtiainen ym., 2021b

on kiinnitettävä niihin lapsiin, joihin pandemian vaikutukset kohdistuvat muita enemmän. Vaikka kokonaiskuva pandemian pitkäaikaisista vaikutuksista lasten hyvinvointiin on vielä jäsentymätön, voidaan todeta, että pandemia on vaikuttanut korostetusti ennen kaikkea niihin lapsiin, jotka ovat olleet haavoittuvassa asemassa jo ennen pandemiaa. Näitä lapsiryhmiä ovat esimerkiksi tuen tarpeessa olevat oppilaat, lastensuojelun asiakkaana olevat lapset sekä vammaiset lapset. Mikäli näiden lasten hyvinvointia vahvistavia toimia ei tehdä, uhkana on, että pitkittynyt pandemia lisää lasten eriarvoistumista.⁹³

⁹³ Valtioneuvosto, 2021

6 Koronapandemian vaikutukset varhaiskasvatukseen ja esi- ja perusopetuksen henkilöstöön

Yhteenveto korona-ajan vaikutuksista varhaiskasvatukseen ja esi- ja perusopetuksen henkilöstöön

- Sekä varhaiskasvatukseen että perusopetuksen opettajat ovat kokeneet selviytyneensä korona-ajasta hyvin.
- Kasvatus- ja opetushenkilöstöä ovat kuitenkin kuormittaneet lisääntyneet ja uudet työtehtävät ja toimintatavat sekä ennakoimattomuus. Myös epävarmuus, epäselvät ohjeistukset ja yhteisöllisyyden puute sekä huoli omasta, läheisten ja lasten tai oppilaiden terveydestä ovat aiheuttaneet huolta.
- Varhaiskasvatukseen ja perusopetuksen esihenkilöiden työkuorma on kasvanut ja riski työuupumukseen on kohonnut.
- Varhaiskasvatuksessa lasten ja henkilöstön vaihtuvuus aiheutti vaikeuksia suunnitella toimintaa lasten tai lapsiryhmien tavoitteista käsin, koska henkilöstöllä ei välttämättä ollut riittävästi lapsituntemusta eikä tiimityö vaihtelevissa kokoonpanoissa onnistunut parhaalla tavalla.
- Korona-ajan vaikutusten tasaamiseksi tarvitaan riittäviä henkilöstöresursseja niin kasvatukseen ja opetukseen kuin oppilashuoltoon.
- Kasvatus- ja opetushenkilöstön sekä muun henkilöstön hyvinvointiin, yhteisöllisyyteen ja täydennyskoulutukseen tulee panostaa.

Yleistä

Korona-aikana kunnat varhaiskasvatukseen ja opetuksen järjestäjinä ovat olleet jatkuvassa muutoksessa. Väliaikaiseen sääntelyyn ja muuttuviin ohjeistuksiin liittyvä hallinnollinen taakka on lisääntynyt merkittävästi. Uudenlaiseen sääntelyyn jouduttiin luomaan yhteistyörakenteet tartuntatautiviranomaisten ja opetuksen järjestäjien kesken

sekä siihen liittyvät päätöksentekoprosessit. Kuntatalouden haasteet ovat niin ikään olleet läsnä koko korona-ajan.

Korona-aikaan liittyvät muutokset edellyttivät myös tiedottamista ja ohjeistuksia. Näitä piti suunnata niin lapsille ja oppilaille, henkilöstölle, perheille kuin myös muille kuntalaisille. Valtionhallinnon ohjeet ja suositukset ovat muuttuneet korona-ajan kuluessa ja niiden seuraaminen sekä toimenpiteiden suunnittelu vastaamaan muuttuneita ohjeita tai suosituksia koettiin raskaaksi ja kuormittavaksi. Erityisesti huoltajat, mutta myös jossain määrin työntekijät kantoivat huolta ohjeiden noudattamisesta ja toisinaan myös kyseenalaistivat niitä. Viestinnän ajantasaisuuden, monikanavaisuuden ja monikielisyysvarmistaminen oli haasteellista ja aiheutti kuormitusta hallinnossa työskenteleville, esimiehille ja henkilöstölle.

Kunnan toimialojen yhteistyö terveysturvallisuustyössä osoittautui haasteelliseksi toimivalta- ja toteutus-, mutta myös talousmielessä. Päätöksiä tehtiin useilla hallinnon tasoilla ja eri hallinnonaloilla päätöksiä tekivät esimerkiksi tartuntatautiviranomaiset ja opetuksen järjestäjät. Päätökset olivat usein yksilöihin kohdistuvia ja muutoksenhaku-kelpoisia.

Korona-aika on ollut hyvin haastavaa, poikkeuksellista ja monien muutosten aikaa myös varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen henkilöstölle. Huolimatta lisääntyneestä työkuormasta, uusista osaamisvaatimuksista ja kevään 2020 haastavista olosuhteista, opetusalan ammattilaiset ovat kokeneet suoriutuneensa työstään monella tapaa hyvin.⁹⁴ Kasvatus- ja opetushenkilöstön työn kuormittavuutta ovat lisänneet muun muassa tilanteiden ennakoimattomuus, nopeasti muuttuneet työskentelytavat, kuten siirtyminen etäopetukseen ja ryhmittelyt, kasvanut kokonaistyömäärä sekä korona-aikaan liittyvä psyykkinen kuormitus. Lasten ja oppilaiden henkilökohtaisen ohjauksen tarve ja moninkertainen suunnittelu ovat niin ikään kuormittaneet kasvatus- ja opetushenkilöstöä. Myös huoli omasta tai läheisen sekä lasten ja oppilaiden terveydestä on aiheuttanut psyykkistä kuormitusta. Verrattuna laajasti etätöissä olleisiin ammattiryhmiin kasvatus- ja opetushenkilöstö on ollut rajattuja etäopetusjaksoja lukuun ottamatta jatkuvasti lähitöissä työympäristössä, jossa lähikontakteja on jatkuvasti suuri määrä.

Opetusalan ammattijärjestö OAJ on kartoittanut pandemian vaikutuksia eri koulutusasteilla jäsenilleen osoittamalla kyselyillä vuosina 2020 ja 2021⁹⁵. Henkilöstön kuormitus on korona-ajan kuluessa lisääntynyt tasaisesti ja se näkyi kyselyissä heikoksi ko-

⁹⁴ Tanskanen ym., 2021

⁹⁵ OAJ:n kyselyssä keväällä 2020 vastaajia n. 2100/varhaiskasvatus ja n. 3900/perusopetus, keväällä 2021 vastaajia n. 600/varhaiskasvatus ja n. 1400/perusopetus.

ettuna työssäjaksamisena. Kevään 2021 OAJ-kyselyssä liki 40 prosenttia varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen vastaajista kertoi korona-ajan saaneen heidät pohtimaan hakeutumista pois alalta. Samassa kyselyssä yhdeksän kymmenestä esihenkilöstä piti työmääräänsä korona-aikana kohtuuttomana ja kolmannes heistäkin oli pohtinut alanvaihtoa. Tulosta vahvisti loppusyksystä 2021 julkaistu Rehtoribarometri, jossa joka viides rehtori kuvasi tilaansa uupuneeksi ja uupumisriskissä kertoi olevansa tämän lisäksi 45 prosenttia rehtoreista.⁹⁶ Päiväkodin johtajien uudet tai lisääntyneet tehtävät liittyivät erilaisiin ohjeistuksiin, henkilöstön tai lasten altistumisiin, henkilöstön poissaoloihin ja siihen liittyvään sijaisten hankintaan. Näiden lisäksi päiväkodin johtajien tuli hoitaa myös tavanomaiset muut työtehtävänsä.⁹⁷

OAJ:n kyselyissä kartoitettiin myös sitä, minkälaista tukea opetushenkilöstö ensisijaisesti koki tarvitsevansa korona-ajan vaikutuksista palautumiseen. Ylivoimaisesti tärkeimmäksi asiaksi vastaajat mainitsivat lisäopettajien palkkaamisen (50 % vastaajista) ja sen mahdollistaman ryhmäkokojen pienentämisen, samanaikaisopetuksen sekä resurssiopetuksen keinoina vastata lasten ja oppilaiden tuen tarpeisiin yksilöllisesti. Viidennes (19 %) vastaajista toivoi myös, että lähitulevaisuudessa keskityttäisiin perustoimintaan eli kasvatukseen ja opetukseen, ja pidettäisiin taukoa erilaisista kehittämishankkeista.

Opetuksen järjestäjät toivoivat henkilöstön eli opettajien, erityisopettajien, oppilashuollon työntekijöiden ja muiden koulussa työskentelevien aikuisten (esim. tsempparit, psykkarit, yhteisöpedagogit ja nuorisotyöntekijät) sekä erityisopetuksen riittävyyden takaamista ja lisäämistä.⁹⁸ Erityisopetuksen tarpeen kasvun arvioitiin olevan vasta alussa ja jatkuvan lähivuosina. Huoli erityisopetuksen resurssien riittävyydestä jaetaan kunnissa laajasti: kelpoisen henkilöstön saatavuus ja riittävyys suhteessa tarpeeseen on noussut vahvasti esiin. Moniammatillisen yhteistyön merkitys on korostunut pandemian aikana. Koulunkäynnin ohjaajat ja koulussa toimivat muut aikuiset nostettiin esiin merkittävänä oppilaiden ja henkilöstön jaksamista ja työtä tukevana voimavara. Myös oppilashuollon tarve ja merkitys korostuu tarpeen ollessa selvässä kasvussa. Opetuksen järjestäjät ovat nostaneet esiin toistuvasti ns. koronarahoituksen tärkeyden ja vahvan toiveen lisärahoituksen jatkumisesta. Lasten ja nuorten oppimis- ja hyvinvointivajeeseen vastaamiseksi lisäresurssien tarpeen arvioidaan olevan jatkossakin suuri. Lisäresurssia halutaan kohdentaa ennen kaikkea oppilashuoltoon, oppilaiden kohtaamiseen arjessa, oppimisen tukeen ja yhteisöllisyyden tukemiseen sekä opettajien ja muun henkilöstön hyvinvointiin ja täydennyskoulutukseen. Viestiin sisältyy toistuvasti huomio nykyisen resurssin riittämättömyydestä laadukkaan ja riittävän

⁹⁶ ks. esim. www.oaj.fi/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2021/rehtoreiden-uupuminen-on-kroonistunut/

⁹⁷ Nurhonen, Chydenius & Lipponen, 2021

⁹⁸ Aluehallintovirasto, 2020–2021

oppilashuollon perustyön suhteen, minkä lisäksi pandemia ja sen seuraukset nostavat tarvetta entisestään.

Korona-ajan vaikutuksia varhaiskasvatuksen henkilöstöön

Kaikkiaan koronapandemian koettiin lisänneen työmäärää ja heikentäneen työhyvinvointia varhaiskasvatuksen henkilöstön keskuudessa. Erityisjärjestelyjen määrä, henkilökunnan uupumus sekä tilanteiden ennakoimattomuus koettiin raskaaksi. Etenkin esimiesten ja varhaiskasvatuksen muun johdon työmäärä näiden hallinnoinnissa ja koordinoinnissa kasvoi huomattavasti. Kuormitusta lisäsivät myös lasten ja perheiden kasvanut tuen tarve ja heikentynyt sijaisten saatavuus.⁹⁹

Varhaiskasvatusta järjestettiin lähitoimintana koko korona-ajan. Ennakoimattomuus ja nopeat muutokset, muuttuvat ohjeistukset, huoli omasta tai läheisten terveydestä, pedagogisen toiminnan toteuttamisen vaikeudet, kokemus vähäisestä arvostuksesta sekä turhautuminen aiheuttivat henkilöstön kuormittumista¹⁰⁰. Toisaalta sen koettiin mahdollistavan uusia toimintatapoja ja oman osaamisen kehittämistä¹⁰¹. Pandemian alkuvaiheissa lapsimäärät olivat huomattavasti tavanomaista pienempiä ja se mahdollisti yksilöllisemmän työskentelyn lasten kanssa¹⁰². Pienemmät lapsimäärät mahdollistivat myös opettajan työajan kohdentamisen varhaiskasvatuksen kehittämiseen, suunnitteluun ja arviointiin, hyvien käytänteiden jakamiseen sekä opetus- ja etäopetusmateriaalien laatimiseen ja koulutukseen. Opettajat saattoivat järjestää kotona oleville lapsille monipuolista esiopetusta ja varhaiskasvatusta tukevaa toimintaa.¹⁰³ Kevään 2020 poikkeusolojen päätyttyä lasten määrä kasvoi kuitenkin nopeasti. Samaan aikaan kunnissa saatettiin sijoittaa myös varhaiskasvatuksessa työskenteleviä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöitä koronatoimintoihin, jolloin henkilöstöä olikin varhaiskasvatuksessa liian vähän lasten määrään nähden. Henkilöstöä myös lomautettiin osassa varhaiskasvatuksen toimipaikkoja¹⁰⁴. Henkilöstö raportoi myös kokeneensa työnantajan taholta painostusta vuosilomien aikaistamisesta ja palkattomien vapaiden pitämisestä silloin, kun lapsia oli pandemian alussa paljon pois varhaiskasvatuksesta. Stressiä ja kuormitusta lisäsi epätietoisuus tulevasta, tulevista työtehtävistä ja mahdollinen uhka lomautuksista.¹⁰⁵

Vuorovaikutuksen haasteita kohdattiin sekä työyhteisön/-organisaation sisällä että suhteessa ulkopuolisiin. Lapsiryhmien välistä yhteistyötä oli vaikea ylläpitää, kuten

⁹⁹ Aluehallintovirasto, 2020–2021

¹⁰⁰ Kuutti, Kahila & Sajaniemi, 2021; Nurhonen, Chydenius & Lipponen, 2021; OAJ, 2020

¹⁰¹ Juutinen ym., 2021; Kuutti, Kahila & Sajaniemi, 2021; Nurhonen, Chydenius & Lipponen, 2021

¹⁰² Kuutti, Kahila & Sajaniemi, 2021

¹⁰³ OAJ, 2020

¹⁰⁴ Aluehallintovirasto, 2020

¹⁰⁵ Aluehallintovirasto, 2020; OAJ, 2020

myös henkilöstön välistä muuta yhteistyötä. Paitsi lapsiryhmien erillään pitäminen ylipäättään, erityisesti myös ulkoilujen ja ruokailujen porrastamisen katsottiin vaikuttaneen varhaiskasvatuksen toteuttamisen yhteisöllisyyteen. Yhteisöllisyyden koettiin kärsineen laajalti. Myös yhteys lähiympäristöön ja sen toimijoihin oli tavanomaista ohuempi. Erityisesti henkilöstön ja perheiden välinen vuorovaikutus koettiin aiempaa haastavammaksi. Esiin nostettiin monikulttuuriset perheet, joiden kanssa esimerkiksi sähköinen viestiminen oli vaikeaa. Myös rajoitusten ja ohjeiden noudattamiseen, kuten maskien käyttöön liittyvät tulkinnat olivat herkkiä ristiriitaisten vuorovaikutustilanteiden aiheuttajia.¹⁰⁶

Lasten ja henkilöstön vaihtuvuus aiheutti vaikeuksia suunnitella toimintaa lasten tai lapsiryhmien tavoitteista käsin, koska henkilöstöllä ei välttämättä ollut riittävää lapsituntemusta eikä tiimityö vaihtelevissa kokoonpanoissa onnistunut parhaalla tavalla. Varhaiskasvatuksen henkilöstö koki toiminnan olevan päivästä toiseen selviytymistä ilman pedagogista tarkoitusta.¹⁰⁷ Varhaiskasvatuksen opettajat kokivat poikkeusoloissa työnsä tärkeäksi, mutta ristiriitaisin mielin. Vaikka moni koki pelkoa, epävarmuutta ja huolta terveydestään, lähes kaksi kolmesta kertoi kuitenkin pystyvänsä keskittymään työhönsä poikkeusoloissakin. Oma työ varhaiskasvatuksessa tai esiopetuksessa nähtiin merkityksellisenä, vaikka korona-aikana esimerkiksi julkisuudessa varhaiskasvatus nähtiin ensisijaisesti lasten huoltajien työssäkäynnin mahdollistajana.¹⁰⁸

Varhaiskasvatuksessa etätyö oli mahdollista vain harvoille. OAJ:n kyselyssä 23 prosenttia vastaajista kertoi, että työnantaja tai esihenkilö oli mahdollistanut etätyöskentelyn osittain (10 %) tai kokonaan (3 %). Kyselyyn vastanneista kuitenkin 81 prosenttia työskenteli työpaikalla. Ammattiryhmistä etätyössä olivat useimmiten konsultoivat varhaiskasvatuksen erityisopettajat ja päiväkodin johtajat. Heistä neljännes oli osittaisessa etätyössä ja kokonaan etänä työskenteli 14 prosenttia konsultoivista erityisopettajista ja johtajista 7 prosenttia. Esiopetuksen opettajista kokonaan etätyössä oli 3 prosenttia, osittain etänä työskenteli 11 prosenttia. Varhaiskasvatuksen opettajista etänä työskenteli 2 prosenttia ja osittain etänä 6 prosenttia.

Päiväkodin johtajien mukaan heidän työtehtävänsä lisääntyivät huomattavasti korona-aikana. Lisääntyneen tiedottamisen ja viestinnän sekä koronaohjeistusten seuraamisen lisäksi päiväkodin johtajien tuli huolehtia terveysturvallisuudesta ja hygieniasta. Usein johtajat kokivat, että oman organisaation tuki oli ollut puutteellista ja esimerkiksi tietoa oli pitänyt etsiä ja tulkita itse. Työ oli muutenkin yksinäisempää eikä vertaistukea ollut aikaisempaan tapaan. Korona-aikana tehtäväksi oli tullut myös riskiarvioiden

¹⁰⁶ Aluehallintovirasto, 2020–2021

¹⁰⁷ Kuutti, Kahila & Sajaniemi, 2021

¹⁰⁸ OAJ, 2020

tekemistä ja suojavälineiden tilaamista. Henkilöstöjohtamisenkin koettiin lisääntyneen, sillä henkilöstöä piti tukea aiempaa enemmän. Henkilöstön poissaolojen lisääntyminen aiheutti suurentunutta sijaistarvetta, jota oli vaikeaa ratkaista henkilöstöpulan vai- vatessa koko varhaiskasvatusalaa. Päiväkodin johtajat olivat itse toimineet sijaisena tilanteissa, joissa sijaisia ei saatu.¹⁰⁹

Digitaalisten järjestelmien ja -välineiden käyttöönotto ja uudenlaisten käytäntöjen luominen niitä hyödyntäen haastoi johtajia. Useimmat johtajat kokivat, että pedagogiikan johtaminen ja kehittämistyö jäivät pandemia-aikana vähemmälle. Kuitenkin osa vastaajista koki, että poikkeusaika oli vaikuttanut positiivisesti työntehtäviin ja työnku- vaan. Esimerkiksi etäkokoukset vähensivät matkustamisaikaa ja vapauttivat aikaa muihin työtehtäviin. Päiväkodin johtajat kokivat, että korona-ajan tehtävät tulivat pe- ruste tehtävien päälle ilman, että näitä tehtäviä olisi karsittu, mikä aiheutti kuormittumista ja kokemusta työajan riittämättömyydestä kaikkien työtehtävien hoitamiseen. Päiväko- din johtajien jaksamista tukivat toimivat ja vakiintuneet johtajuuden rakenteet sekä toi- miva työyhteisö.¹¹⁰

Varhaiskasvatuksen opettajille suunnatun kyselyn¹¹¹ mukaan vastaajat pitivät varhais- kasvatustoiminnan kannalta ongelmallisena sitä, että korona-aikana ei annettu sitovia valtakunnallisia ohjeita päiväkotien henkilöstön suojaamiseen tartunnalta työssään sekä rajausta lapsiryhmien kokoon ja henkilöstön määrään. Suosituksena annetut toi- mintaohjeet ja -tavat saattoivat poiketa jopa saman kunnan sisällä. Myös työnantajan tukea työturvallisuuteen ja valtakunnallisten suositusten puutteellista noudattamista kritisoitiin.

Korona-ajan vaikutuksia perusopetuksen henkilöstöön

Uupumus ja sen mukanaan tuomat haasteet näkyivät perusopetuksessa henkilöstön ja rehtoreiden suurena kuormittuneisuutena. Taustalla vaikutti korona-aikana yhteisöl- lisyyden kokemusten vähäisyys (ei yhteistä tyhy- ja virkistystoimintaa, tapahtumia, juhlia tai teemapäiviä) yhdistettynä henkilöstön koulutustarpeen vajeeseen ja kasvuun oppilaiden ja perheiden hyvinvointihaasteiden lisääntyessä samaan aikaan. Myös kouluyhteisön vuorovaikutus ympäröivän yhteisön kanssa köyhtyi huomattavasti.¹¹²

Korona-aikana sekä opetushenkilöstöä että rehtoreita kuormitti erityisesti ohjeiden ja suositusten noudattamisen ja seuraamisen haasteet. Ohjeiden sirpaleisuus, hajautu- minen ja vaihtuvuus koettiin runsaasti työllistäväksi ja kuormittavaksi. Epävarmuuden

¹⁰⁹ Nurhonen, Chydenius & Lipponen, 2021; Siippainen ym., 2021

¹¹⁰ Nurhonen, Chydenius & Lipponen, 2021; Siippainen ym., 2021

¹¹¹ OAJ, 2020

¹¹² Aluehallintovirasto, 2020–2021

sietäminen ja epävarmuudessa eläminen lisäsi uupumusta tai sen riskiä. Tilannekuva-kyselyjen¹¹³, aluehallintovirastolle tulleiden yhteydenottojen ja laajojen verkostojen kautta rakennetun näkemyksen perusteella voidaan todeta ohjeiden ja suositusten noudattamisen haastaneen opetuksen järjestäjiä melko runsaasti. Tämä korostui erityisesti pandemian alkuvaiheessa, keväällä 2020, jolloin erilaiset ohjeet ja muutokset toiminnan organisoinnissa oli pantava toimeen erityisen nopeasti.

Kyselyaineistojen ja aluehallintovirastojen opetus- ja kulttuuritoimi -vastuualueelle tulleiden varsin runsaiden yhteydenottojen perusteella voidaan todeta, että erityisesti turvaväleihin, koulumatkoihin, käsihygieniaan, tilojen käytön porrastamiseen ja maskien käyttöön liittyvien ohjeiden ja suositusten tulkinnanvaraisuus ja käytettävyyks kouluarjessa ovat olleet keskeisiä kysymyksiä koko pandemian ajan. Yhtäältä toimintaympäristöjen ja infrastruktuurin rajoitteiden, toisaalta vahvojen suositusten ”ei-pakollisen” luonteen vuoksi terveysturvallisuutta koskevat ohjeet ja suositukset koettiin haastaviksi toteuttaa käytännössä. Tämä korostui etenkin maskien käytön kohdalla, jossa velvoittavuutta tarkasteltiin eri tavalla työntekijän ja oppilaan kohdalla.

Väljyys-suositusten noudattaminen terveysturvallisuusohjeiden ja -suositusten mukaisesti osoittautui melko laajalti haastavaksi. Esimerkiksi syyskuussa 2020 alle puolet opetuksen järjestäjistä arvioi väljyys-suositusten noudattamisen luokkatilanteissa olevan mahdollista vain joltain osin tai hyvin vähäisesti ja noin kolmasosa vastaajista arvioi väljyys-suositusten noudattamisen siirtymässä olevan mahdollista vain joltain osin tai heikommin. Tilanne näyttäytyi samansuuntaisena myös marraskuussa 2021, jolloin vastaajista yhteensä reilu puolet arvioi, että suositusta opetuksen porrastamisesta ja toiminnan rytmittämisestä voitiin noudattaa vain joltain osin tai vähäisesti. Syksyllä 2021 yhteensä yli puolet kyselyyn vastanneista opetuksen järjestäjistä arvioi, että koulukuljetuksien toteuttaminen väljyys- ja hygieniasuositusten mukaisesti oli mahdollista kaikilta tai suurimmalta osin. Vastaajien mukaan haasteena oli erityisesti väljyyden toteutuminen tilaus- ja joukkoliikennejärjestelyin toteutetuilla koulumatkoilla.¹¹⁴

Vaikka korona-aika on ollut henkilöstölle kuormittavaa, on siihen liittynyt perusopetuksessa myös positiivisia kokemuksia. Perusopetuksen henkilöstö on kokenut valtaosin onnistuneensa hyvin vaikeissa olosuhteissa. Esimerkiksi noin kolme neljäsosaa OAJ:n kyselyihin vastanneesta henkilöstöstä koki poikkeusjärjestelyiden toimineen ja yhtä suuri osuus kokee voineensa luottaa oman osaamisensa riittävyteen näissä järjestelyissä. Samoin yli puolet vastaajista (55 %) koki pandemia-ajan vahvistaneen luottamusta opettajiin yhteiskunnassa.

¹¹³ Aluehallintovirasto, 2020–2021

¹¹⁴ Aluehallintovirasto, 2020–2021

Perusopetuksen henkilöstölle tehdyistä kyselyistä nousee esille korona-ajan kuormittavuus. Kevään 2020 opettajakyselyssä¹¹⁵ joka viides opettaja kuvasi työssäjaksamistaan heikoksi. Tätä selittää poikkeusjärjestelyiden vaikutus työmäärään. Yli 90 prosenttia perusopetuksen opettajista kertoi poikkeusjärjestelyiden lisänneen työhön kuluvaan aikaa, ja jopa 75 prosenttia kuvasi työhön kuluvan ajan lisääntyneen paljon. Kyselyiden avokysymysten perusteella työhön kuluvan ajan lisääntyminen liittyi ennen kaikkea lisääntyneeseen viestintään, jota on käytännössä käyty yksittäisten oppilaiden/vanhempien kanssa. Samoin opetusmenetelmät olivat etäopetusjaksoilla olleet sellaisia, että ne edellyttivät opettajilta paljon yksilökohtaista kirjallista palautetta oppilaille, mikä oli hyvin aikaa vievää.

Kuormitusta koskevissa avovastauksissa nousi esille myös henkilöstön kokema ristiriita annettujen ohjeiden noudatettavuuden, opetukselle asetettujen tavoitteiden ja muun muassa käytettävissä olevien välineiden puutteiden välillä. Suuri osa (45 %) vastaajista piti annettuja valtakunnallisia ohjeita (OPH/OKM/THL) vaikeasti toteutettavina. Vaihtelu digitaalisissa välineissä oli suurta, ja opettajien mahdollisuudet toteuttaa poikkeusjärjestelynä etenkin vuorovaikutteista etäopetusta olivat hyvin erilaisia. Keväällä 2020 joka viides perusopetuksen opettaja kertoi, ettei käytössä olevilla välineillä ollut mahdollista antaa reaaliaikaista etäopetusta. Ristiriitaisuutta aiheutti myös se, ettei opetussuunnitelman mukainen opetus ollut monilta osiltaan toteutettavissa etäopetuksena (3/4 perusopetuksen opettajista arvioi näin oman oppiainensa/luokka-asteensa opetuksen osalta), vaikka tätä kuitenkin poikkeusoloissa edellytettiin. Merkittävää oli myös se, että kolmannes rehtoreista piti ohjeita vaikeasti toteutettavina ja valtaosa liian myöhäisesti viestittyinä. Juuri ohjeiden nopeatempoisuus ja keskenään ristiriitaiset tai muuttuvat linjaukset johtivat usein moninkertaiseen valmisteluun. OAJ sai pandemia-aikana paljon palautetta opettajilta, jotka yrittivät uupumukseen saakka noudattaa terveysturvallisuusohjeita (ryhmien erillään pitäminen, väljyys opetuksessa, maskien käytön valvonta jne.), joiden tarkka noudattaminen oli kuitenkin usein mahdotonta koulun tiloissa ja arjessa. Merkille pantavaa oli se, että tärkeimpänä tukena koettiin omalta työyhteisöltä ja omalta esihenkilöltä (rehtori) saatua tukea poikkeusoloissa.

Opettajia on kuormittanut myös oppilaiden lisääntynyt tuen tarve. Niin keväällä 2020 kuin 2021 valtaosa opettajista kertoi havainneensa ryhmässään merkittäviä oppimisvajeita, jotka ilmenivät muun muassa vaikeuksina opinnoissa etenemisessä, tavanomaista vähäisempänä osallistumisena ja lisääntyneenä tuen tarpeena. Näitä vaikutuksia opettajat kuvasivat yleensä havainneensa 'useilla opettamistaan oppilaista'. Kuten on todettu, myös positiivisia oppimisvaikutuksia havaittiin, mutta niitä havaittiin ryhmissä yleensä vain yksittäisillä oppilailla. Oppimisvajeet ovatkin kuormittaneet

¹¹⁵ OAJ, 2020

opettajia lisääntyneen tuen tarpeen vuoksi. Opettajat havaitsivat oppimisvajeiden kasaantuvan useimmiten etenkin niille oppilaille, joilla jo normaalioloissa koulunkäyntiin liittyy eniten haasteita. Oppimisvajeiden ohella opettajat kertoivat kyselyissä myös oppilaiden lisääntyneestä ahdistuneisuudesta, levottomuudesta, stressistä ja uupumuksesta. Myös näillä on vaikutusta opettajien kuormitukseen muun muassa lisääntyneiden työrauhaongelmien vuoksi.

7 Toimenpide-ehdotukset

Edellä esitettyyn perustuen koronatyöryhki esittää seuraavia toimenpide-ehdotuksia. Ehdotukset esitetään teemoittain.

Lainsäädäntö ja normit

1. Perusopetuslakiin tulisi kirjata pysyvä säännös vakaviin häiriötilanteisiin varautumisesta.

2. Varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa tulisi kirjata vakaviin häiriötilanteisiin varautumisesta kasvatuksen ja opetuksen suunnittelun, toteuttamisen ja johtamisen näkökulmista.

Syyslukukaudesta 2020 alkaen 31.7.2022 saakka oli voimassa väliaikainen perusopetuslain muutos, joka koronatilanteen pahetessa mahdollisti poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin siirtymisen paikallisista lähtökohdista käsin. Koronakriisi ei kuitenkaan välttämättä tule jäämään ainoaksi valtakunnallisella tai paikallisella tasolla esiin nousevaksi poikkeukselliseksi tilanteeksi. Perusopetuslain pysyvä säännös voisi mahdollistaa esimerkiksi poikkeavien järjestelyjen säätämisestä asetuksella määräajaksi tietyissä tarkkarajaisesti määritellyissä häiriötilanteissa. Osana lainsäädännön valmistelua tulisi huomioida muu perusopetuksen häiriötilanteisiin vaikuttava lainsäädäntö. Opetussuunnitelmien perusteissa voitaisiin ohjata myös paikallisesti päätettävistä asioista vakavissa häiriötilanteissa.

Lasten ja nuorten osallistumis-, oppimis-, osaamis- ja hyvinvointivajeen vähentäminen

3. Koronakriisin jälkihoidossa sekä korona-ajan vaikutusten lieventämiseksi on sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä kohdennettava riittävästi resursseja lasten ja nuorten oppimis- ja hyvinvointivajeiden tasoittamiseen ja tuen tarpeiden tunnistamiseen. Valtionavustuksilla tuettavaa koronaepidemiasta johtuvien vaikutusten tasoittamista tulee jatkaa.

4. Moniammatillista yhteistyötä ja yksilöllistä sekä yhteisöllistä oppilashuoltoa tulee vahvistaa korona-ajan aiheuttamien lasten ja nuorten hyvinvointivajeiden ja henkisen kuormittumisen vähentämiseksi.

Pitkään kestäneellä ja yhä jatkuvalla koronapandemialla on lasten ja nuorten oppimiseen ja hyvinvointiin sekä välittömiä että pitkäaikaisia vaikutuksia. Venäjän hyökkäys Ukrainaan voi entisestään lisätä kuormitusta. Pandemia heijastuu todennäköisesti pitkään lasten ja nuorten keskeisiin kasvuympäristöihin (koti, varhaiskasvatus ja koulu). Hyvinvointiin liittyvät ongelmat ovat korona-aikana pitkittyneet, kasautuneet ja vaikeutuneet. Osa vaikutuksista saattaa tulla esille viiveellä. Vaikka kaikki kehitys-, oppimis- ja hyvinvointivajeet eivät ole koronatilanteesta johtuvia, korona-aika on tehnyt niitä näkyvämmäksi ja vaikuttanut kehityspolkuihin. Valtionhallinto on tukenut kasvatus- ja koulutusasteita oppimis- ja hyvinvointivajeiden paikkaamisessa valtionavustuksilla ja valtionosuuksien lisäyksillä. Lasten ja nuorten eriarvoistumiskehityksen torjuminen vaatii kuitenkin riittäviä ja riittävän pitkäaikaisia tukitoimia ja kasvatus- ja koulutussektoria tulee tukea paluussa normaaliin koronapandemian jälkeen.

Moniammatillisen yhteistyön ja oppilashuollon vahvistamisen tukemiseksi lapsille ja nuorille tulisi tarjota riittävästi mahdollisuuksia yhteydenottamiseen ja tuen pyytämiseen matalalla kynnyksellä. Lisäksi tulisi resursoida riittävästi voimavaroja matalan kynnyksen ennaltaehkäiseviin palveluihin. Myös perheitä tukevia perustason palveluja sekä lastensuojelun palveluja tulisi vahvistaa.

Tietopohjan vahvistaminen

5. Koronatilan ja sen aiheuttamien poikkeuksellisten järjestelyiden vaikutuksista tulee tehdä kattava selvitys sekä varhaiskasvatuksen, esiopetuksen että perusopetuksen osalta. Tutkimuksiin ja selvityksiin on turvattava riittävät resurssit ja on oltava valmiudet tehdä niiden perusteella tarvittavat toimenpiteet kaikilla hallinnon tasoilla.

Korona-aikana on tehty useita tutkimuksia ja selvityksiä, joiden avulla on pystytty ylläpitämään tilannekuvaa. Koronapandemian jälkihoidossa on keskeistä lasten ja nuorten oppimisen ja hyvinvoinnin jatkuva seuranta ja tutkittuun tietoon perustuva pidemmälle aikavälille ulottuvien toimenpiteiden suunnittelu. Pitkäaikaisvaikutuksia lapsiin ja nuoriin sekä henkilöstöön tulee kuitenkin seurata myös koronapandemian palautumisvaiheessa. On tärkeää saada tietoa myös haavoittuvassa asemassa olevista lapsista ja nuorista, esimerkiksi vammaisista sekä maahanmuuttotautisista ja kielivähemmistöihin kuuluvista myös sen osalta, miten koronatoimiin liittyvä tiedottaminen (sisällöt, menetelmät) on koottu ja miten sitä voitaisiin kehittää. Tiedonkeruu voidaan toteuttaa myös osana laajempaa varhaiskasvatuksen sekä esi- ja perusopetuksen tietopohjan vahvistamista ja toimenpiteet niveltää yhteen muihin kasvatukseen ja opetukseen

tasa-arvoa ja laatua tukeviin toimenpiteisiin. Voitaisiin käynnistää esimerkiksi kokonaisen ikäluokan sisältävä pitkäaikainen kohorttitutkimus, jossa tarkasteltaisiin vuosien 2020–2022 vaikutuksia tietynä vuonna syntyneiden myöhempään elämään. Lisäksi myös ajantasaisen tilannekuvan ja tietopohjan ylläpitäminen tulee varmistaa.

Kasvatus- ja opetushenkilöstön kuormitus ja hyvinvointi

6. Kasvatus- ja opetusalan henkilöstön hyvinvointia ja jaksamista tulee edistää pitkittyneessä pandemiatilanteessa eri keinoin. Korona-ajan vaikutuksista palautuminen edellyttää riittäviä resursseja.

7. Paikallisella tasolla tulee kiinnittää entistä enemmän huomiota päiväkodin johtajien ja perusopetuksen rehtorien jaksamiseen ja hyvinvointiin. Varhaiskasvatuksen ja opetuksen järjestäjien tulee huolehtia toimivista johtamisrakehteista ja johtamisen tuesta kaikilla organisaation tasoilla.

Korona-aika on vahvistanut luottamusta kasvatus- ja opetushenkilöstöön yhteiskunnassa. Samalla aika on ollut henkilöstölle kuormittavaa. Henkilöstö on kuitenkin kokenut selviytyneensä korona-ajasta hyvin ja suuri osa on voinut luottaa oman osaamisensa riittävyteen. Henkilöstön hyvinvoinnista huolehtiminen on tärkeä osa korona-ajasta palautumista. Hyvinvoinnin ja johtajuuden tukemiseen organisaation kaikilla tasoilla on syytä kiinnittää huomiota. Lasten ja nuorten yksilöllisen tukemisen mahdollistuminen voi edellyttää lisähenkilöstön palkkaamista. Erilaisten valtakunnallisten ja paikallisten kehittämistoimien osalta tulisi arvioida resurssien riittävyttä ja kehittämistehävien vaikutuksia henkilöstön työkuormitukseen.

Korona-ajasta oppiminen

8. Korona-ajan opeista opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan omassa toiminnassa tulee tehdä arviointi ja laatia raportti toimenpide-ehdotuksineen. Työssä arvioidaan onnistumiset ja kehittämiskohteet hallinnonalalla. Tietoa ja palautetta tulee kerätä muun muassa sidosryhmiltä sekä kasvatus- ja opetustoimen johtajilta ja henkilöstöltä.

9. Kasvatuksen, oppimisen ja opetuksen hyvien käytäntöjen vakiinnuttamista tulee tukea informaatio-ohjauksella, neuvonnalla, verkostotyöllä ja koulutuksilla. Paikallista tasoa tulee tukea sen tunnistamisessa, mistä pandemia-ajan kasvatuksen, oppimisen ja opettamisen käytännöistä tulisi luopua ja mitkä käytännöt estävät eriytymiskehitystä.

Korona-aikana on vaikeassakin tilanteessa onnistuttu turvaamaan yhteydenpito lapsiin ja nuoriin ja pystytty tukemaan oppimista ja hyvinvointia tilanteessa, jossa varhaiskasvatusta tai koulua ei ole voitu toteuttaa tavalliseen tapaan. Kansainvälisestäkin vertaillen ajasta on selvitty hyvin. Sekä kansallisella että paikallisella tasolla kehitetty monia hyviä käytänteitä ja toimintatapoja. Samalla on mahdollisesti poikkeuksellisessa tilanteessa otettu käyttöön myös sellaisia toimintamalleja, jotka eivät edistä tavoitteiden mukaista kasvua, oppimista ja hyvinvointia. Kansallisen ohjauksen tulee olla johdonmukaista, konkreettista ja oikea-aikaista. Selkeä viestintä ja käytännönläheiset ohjeet ja suositukset edesauttavat niiden käyttöönottoa kouluissa. Ohjeiden sovellettavuus ja paikallisen tilanteen huomiointi ovat tärkeitä. Arviointiraportista saatua tietoa voidaan hyödyntää myös varautumisessa seuraaviin mahdollisiin pandemia- tai muihin kriisitilanteisiin. Ohjauksella voidaan varmentaa, että vakiinnutettavat käytännöt ovat säästösten mukaisia. Varhaiskasvatuksen ja opetuksen järjestäjien kesken voidaan jakaa hyviä käytäntöjä niistä yhdessä oppien. Opetushallitus tukee julkaisemiensa palautumissivujen päivityksen yhteydessä vuonna 2022 kenttää korona-ajan oppien reflektoinnissa.

Digitaalisuuden edistäminen

10. Digitaaliset välineet ja oppimisympäristöt ja niiden käytön tuki tulee turvata yhdenvertaisesti kaikille. Kaikkien oppilaiden yksilölliseen ja monipuoliseen tukemiseen on oltava riittävät valmiudet ja resurssit.

11. Digitaalisten oppimisympäristöjen hyödyntämistä sekä nykyisen perusopetuslain ja opetussuunnitelman perusteiden mukaista etäyhteyksiä hyödyntävää opetusta tulee kehittää.

12. Kasvatus- ja opetushenkilöstön digipedagogista osaamista tulee vahvistaa ja korona-aikana kehitettyjä toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä edelleen kehittää ja jakaa eteenpäin. Myös perusopetuksen oppilaiden digitaitoja ja -valmiuksia tulee kehittää, jotta he pystyvät käyttämään taitoja myös erilaisissa oppimisympäristöissä.

Ennen poikkeuskevättä 2020 varhaiskasvatuksen ja opetuksen järjestäjien tilanteessa oli digitaalisten laitteiden ja niiden käytön sekä oppimisympäristöjen kehittämisen suhteen vaihtelua esimerkiksi laitteiden määrän sekä lasten ja henkilöstön digiosaamisen suhteen. Nämä ovat vaikuttaneet verkkovälitteisen opetuksen sujuvuuteen. Etäopetusjaksojen aikana opettajien digitaidot, verkkovälitteiset pedagogiset toimintamallit ja erilaisten verkko-ohjelmien hyödyntäminen ovat kuitenkin kehittyneet. Myös etäkouksista on tullut arkea. Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa ei ole korona-aikana siirrytty etävarhaiskasvatukseen tai -opetukseen, mutta perheille on voitu toimittaa virikepaketteja lapsen kanssa tehtäväksi tai pidetty oppimistuokioita verkkovälitteisesti. Varhaiskasvatuksessa vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä, kokouksia ja moniammatillista yhteistyötä on alettu toteuttaa etäyhteyksin. Lapset ja nuoret ovat olleet kuitenkin eriarvoisessa asemassa korona-ajan etäopetusjaksojen aikana, koska heidän valmiutensa sekä heidän huoltajiensa mahdollisuudet ja valmiudet tukea koulunkäyntiä ovat vaihdelleet merkittävästi. Huoltajille, lapsille ja nuorille suunnatun viestinnän tulee olla ymmärrettävää, mikä voi edellyttää monikielisyyttä myös verkkovälitteisessä viestinnässä sekä monikanavaisuutta.

Liitteet

Liite 1. Aluehallintoviraston ja opetus- ja kulttuuriministeriön varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen tilannekuvakyselyjen vaihtuvat teemat vuosina 2020–2021.

Taulukko 1. Varhaiskasvatus

Kevät 2020	Syky 2020	Kevät 2021	Syky 2021
Arviot hygienia- ja väljyys-suositusten noudattamisesta poikkeusolojen aikana ja jälkeen (kokonaisarvio lukuvuoden lopussa)	Arviot hygienia- ja väljyys-suositusten noudattamisesta	Mahdollisuudet noudattaa OKM:n ja THL:n suosituksia ja ohjeita <ul style="list-style-type: none"> • arviot koskien toimintakautta 2020–2021 • arviot koskien kesäkautta 2021 	Kesäajan 2021 päivystysten toteutuminen
Tuen toteutuminen poikkeusolojen aikana (valmiuslain voimassaoloaika)	Tuen toteutuminen syksyllä 2020	Toimintakautta 2020–2021 koskevat arviot <ul style="list-style-type: none"> • kunnallisen ja yksityisen varhaiskasvatuksen järjestäminen • kunnallisen ja yksityisen esiopetuksen järjestäminen • tehostetun siivouksen järjestäminen • väljyys- ja hygieniasuositusten mukaisen tilajärjestelyjen onnistuminen • ruokahuollon vaatiman tehostetun hygienian onnistuminen • tukea tarvitsevien lasten tukitoimien järjestämisen onnistuminen 	Koronaan liittyvän virheellisen ja väärän tiedon levittäminen
		Kesäkautta 2021 koskevat arviot <ul style="list-style-type: none"> • varhaiskasvatuksen laajuus • avoimen varhaiskasvatuksen järjestämisen laajuus (vain kunnat) 	Mahdollisuudet noudattaa THL:n ja OKM:n suosituksia toiminnan järjestämisessä Riskiryhmiin kuuluvien lasten terveydensuojelu ja sen toteutumisen seuranta käytännössä

Taulukko 2. Esi- ja perusopetus

Kevät 2020	Syksy 2020
Kouluruokailun järjestäminen ja toteutuminen poikkeusolojen aikana ad hoc (valmiuslain voimassaoloaika)	Arviot hygienia- ja väljyys-suositusten noudattamisesta
Oppimisen tuen toteutuminen poikkeusolojen aikana ad hoc (valmiuslain voimassaoloaika)	Kouluruokailun järjestäminen ja toteutuminen syksyllä 2020
Oppilashuollon toteutuminen poikkeusolojen aikana ad hoc (valmiuslain voimassaoloaika)	Oppimisen tuen toteutuminen syksyllä 2020
Arviot hygienia- ja väljyys-suositusten noudattamisesta poikkeusolojen aikana ja jälkeen (kokonaisarvio lukuvuoden lopussa)	Oppilashuollon toteutuminen syksyllä 2020
Arviot lähiopetuksena toteutettavaan tukiope- tukseen tmv. osallistuvien lukumäärästä ad hoc viikot 15–22	Arviot maskia käyttävien oppilaiden osuu- desta niissä kunnissa, joissa maskeja suosi- teltu ja tarjolla oppilaiden käyttöön
<p>Kokoavat arviot, vk 22/2020</p> <p>OHJAUS</p> <p>koulutusta koskevan kansallisen ohjauksen</p> <ul style="list-style-type: none"> • toimivuus • riittävyys • saavutettavuus poikkeusolojen aikana ja päättyessä <p>VARAUTUMINEN</p> <ul style="list-style-type: none"> • varautumisen ja ohjeistuksen riittävyys (kunnan oma varautuminen; varautumissuunnitelmat; tuen tarpeesta) <p>OPETUS JA OPPIMINEN</p> <ul style="list-style-type: none"> • eri oppilasryhmien opetusjärjestelyt • oppilashuollon palvelut • oppimisen tuki, tukiope- tus ja eriyttäminen • ruokahuolto • tilajärjestelyt • teknologian saatavuus ja käyttö • oppilashuollon palveluiden järjestämisen onnistuminen poikkeusolojen aikana 	

Kevät 2021	Syksy 2021
<p>Opetuskäytännöt poikkeuksellisissa ja erityisissä opetusjärjestelyissä</p>	<p>Kouluihin kohdentuva koronapandemiaan liittyvän virheellisen ja väärän tiedon (disinformaatio) levittäminen</p> <p>Kouluihin ja niiden henkilöstöön kohdentuva rokotevastainen painostus</p>
<p>Ohjeistus ja varautuminen</p>	<p>Mahdollisuudet noudattaa THL:n ja OKM:n suosituksia opetuksen järjestämisessä</p> <p>Riskiryhmiin kuuluvien oppilaiden terveyden suojelu ja sen toteutumisen seuranta käytännössä</p>
<p>Kouluruokailun järjestäminen etäopetuksessa oleville oppilaille</p> <p>Oppimisen tuen riittävyys tarpeeseen nähden</p> <ul style="list-style-type: none"> • tukiopetus • rinnakkaisopettajat • ohjaajan tuki • oppitunnin aikainen erityisopettajan tuki • oppitunnin aikainen nuorisotyöntekijän, psykkarin, tsempparin tmv. tuki 	

<p>Arviot oppilaiden tuen tarpeesta lukuvuoden 2020–2021 aikana verrattuna lukuvuosiin ennen Covid19:aa</p> <ul style="list-style-type: none"> • oppimisen tuki (opetusjärjestelyin annettava tuki, erityisopetus) • oppilashuollollisen tuen tarve • muut huomiot tuen tarpeeseen liittyen <p>Arviot oppilaiden poissaolojen määristä lukuvuotena 2020–2021 verrattuna lukuvuosiin ennen Covid19:aa</p> <ul style="list-style-type: none"> • luvalliset poissaolot (oppilaalla lupa poissaololle, ei saa etä-opetusta) • luvattomat poissaolot (oppilas poissa ilman lupaa tai karanteenipäätöstä) • Covid19:sta johtuen opetukseen juurikaan osallistumattomien oppilaiden (poissaoloja yli 80%) osuus • muut huomiot poissaoloihin liittyen <p>Covid19:n keskeiset vaikutukset perusopetuksen järjestämiseen lukuvuotena 2020–2021</p> <p>Tarvittavat toimenpiteet Covid19:sta johtuvien ei toivottujen vaikutusten korjaamiseksi</p>	
---	--

Lähteet

Ahtiainen, R., Asikainen, M., Heikonen, L., Hienonen, N., Hotulainen, R., Lindfors, P., Lindgren, E., Lintuvuori, M., Oinas, S., Rimpelä, A. & Vainikainen, M.-P. (2020). Koulunkäynti, opetus ja hyvinvointi kouluyhteisössä koronaepidemian aikana: Ensitulokset. Helsingin ja Tampereen yliopistot. Saatavilla https://tuhat.helsinki.fi/ws/portalfiles/portal/141903720/Raportti_ensituloksista_elokuu_2020.pdf.

Ahtiainen, R., Asikainen, M., Heikonen, L., Hienonen, N., Hotulainen, R., Lindfors, P., Lindgren, E., Lintuvuori, M., Kinnunen, J., Koivuhovi, S., Oinas, S., Rimpelä, A. & Vainikainen, M.-P. (2021a). Koulunkäynti, opetus ja hyvinvointi kouluyhteisössä koronaepidemian aikana: Tuloksia syksyn 2020 aineistonkeruusta. Raportti helmikuu 2021. Helsingin ja Tampereen yliopistot. Saatavilla https://tuhat.helsinki.fi/ws/portalfiles/portal/160975121/Raportti_helmikuu_2021_Koulunk_ynti_opetus_ja_hyvinvointi_kouluyhteis_ss_koronaepidemian_aikana.pdf.

Ahtiainen, R., Asikainen, M., Heikonen, L., Hienonen, N., Hotulainen, R., Lindfors, P., Lindgren, E., Lintuvuori, M., Kinnunen, J., Koivuhovi, S., Mergianian, C., Myöhänen, A., Oinas, S., Rimpelä, A., Vainikainen, M.-P. & Wallenius, T. (2021b). Koulunkäynti, opetus ja hyvinvointi kouluyhteisössä koronaepidemian aikana: Tuloksia kevään 2021 aineistonkeruusta. Väliraportti syksy 2021. Helsingin ja Tampereen yliopistot. Saatavilla https://tuhat.helsinki.fi/ws/portalfiles/portal/169910561/2021_Koulunk_ynti_opetus_ja_hyvinvointi_kouluyhteis_ss_koronaepidemian_aikana_v_liraportti.pdf.

Aluehallintovirasto. (2020–2021). Perusopetuksen ja varhaiskasvatuksen tilannekuva. Saatavilla <https://avi.fi/tietoa-meista/toimintamme/tuotamme-tietoa/perusopetuksen-ja-varhaiskasvatuksen-tilannekuva>.

Eriksson, P., Nelimarkka, S., Paasivirta, A., Tiili, A. & Yliruka, L. (2021). Koronan vaikutukset lastensuojeluun: osa 2. Tutkimuksesta tiiviisti 16/2021. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Saatavilla <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-644-2>.

Goman, J., Huusko, M., Isoaho, K., Lehikko, A., Metsämuuronen, J., Rumpu, N., Sepälä, H., Venäläinen, S. & Åkerlund, C. (2021). Poikkeuksellisten opetusjärjestelyjen vaikutukset tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen eri koulutusasteilla. Osa III: Kansallisen arvioinnin yhteenveto ja suositukset. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 8:2021. Saatavilla <https://karvi.fi/publication/poikkeuksellisten-opetusjarjestelyjen-vaikutukset-tasa-arvon-ja-yhdenvertaisuuden-toteutumiseen-eri-koulutusasteilla-osa-iii-kansallisen-arvioinnin-yhteenveto-ja-suositukset/>.

Hakulinen, T., Hietanen-Peltola, M., Hastrup, A., Vaara, S., Jahnukainen, J. & Varonen, P. (2020). ”Pahin syksy ikinä” - Lasten, nuorten ja perheiden peruspalvelut koronasyksynä 2020. Työpaperi 37/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-579-7>.

Helakorpi, S. & Kivimäki, H. (2021). Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2021: Iso osa lapsista ja nuorista on tyytyväisiä elämäänsä – yksinäisyyden tunne on yleistynyt. Tilastoraportti 30/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021091446139>.

Hietanen-Peltola, M., Vaara, S., Laitinen, K. & Jahnukainen, J. (2020). Etäkoulu heikensi avun ja tuen saantia opiskeluhuollosta – myös kuraattori- ja psykologipalveluissa. Tutkimuksesta tiiviisti 40/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-605-3>.

Hietanen-Peltola, M., Vaara, S., Jahnukainen, J. & Laitinen, K. 2021. Voimavarana yhteistyö: Opiskeluhuoltopalvelujen seuranta OPA 2020 perusopetus. Raportti 004/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-654-1>.

Juutinen, J., Siippainen, A., Marjanen, J., Sarkkinen, T., Lundkvist, M., Mykkänen, A., Raitala, M., Rissanen, M.-J. & Ruokonen, I. (2021). Pedagogisia jatkumoa ja ilmaisun iloa! Viisivuotiaiden pedagogiikka ja taito- ja taidekasvatuksen nykytila varhaiskasvatuksessa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 9:2021. Saatavilla <https://karvi.fi/publication/pedagogisia-jatkumoa-ja-ilmaisun-iloa-viisivuotiaiden-pedagogiikka-ja-taito-ja-taidekasvatuksen-nykytila-varhaiskasvatuksessa/>.

Kankaanranta, M. & Kantola, K. (2020). Etäopiskelun toteutuminen erityistä tai tehostettua tukea tarvitsevien lasten ja nuorten osalta koronakeväänä 2020. Ensituloksia. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto ja Neurospectrum Oy. Saatavilla <https://r.jyu.fi/DeX>.

Kestilä, M., Härmä, M. & Rissanen, P. (toim.) (2020). Covid-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen. Asiantuntija-arvio, syksy 2020. Raportti 14/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-578-0>.

Kuutti, T., Kahila, S. & Sajaniemi, N. (2021). Pedagogiikkaa poikkeusaikana – päiväkotien varhaiskasvatushenkilöstön kokemuksia pedagogiikan toteuttamisesta COVID-19-pandemian aikana. Journal of Early Childhood Education Research 10(3), 217-239.

Mölläri, K., Hauhio, N., Hakulinen, T. & Hietanen-Peltola, M. (2022). Terveystarkastusten ja muiden käyntien toteumat äitiys- ja lastenneuvolassa vuonna 2020 sekä kouluterveydenhuollossa lukuvuonna 2020–2021. Tilastoraportti 3/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022020918392>.

Nurhonen, L., Chydenius, H. & Lipponen, L. (2021). Korona tuli kylään -tutkimushankkeen loppuraportti. Koronakriisin vaikutuksia varhaiskasvatukseen. Helsingin yliopisto. Saatavilla https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/333385/Korona_tuli_kylyaän_tutkimushankkeen_loppuraportti.pdf?sequence=1.

Närvi, J. & Lammi-Taskula, J. (2021). Lapsiperheiden hyvinvointi koronapandemian aikana. Osaraportti 3: Vanhempien kokemukset työn ja perheen yhteensovittamisesta ja hoidon jakamisesta. JYU Reports 11. Jyväskylän yliopisto. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8938-5>.

Opetusalan ammattijärjestö OAJ. (2020). Opetus koronan aikaan – OAJ:n kysely kioskien opetuksen poikkeusjärjestelyjä keväällä 2020. Tiivistelmä. Saatavilla <https://www.slideshare.net/oajry/opetus-koronan-aikaan-tiivistelm-oajn-kyselyn-tuloksista-232473138>.

Opetusalan ammattijärjestö OAJ. (2021). OAJ:n tilannekuvakysely korona-ajan kokemuksista touko-kesäkuussa 2021. Saatavilla <https://www.slideshare.net/oajry/tilannekuvakysely-kevt-2021-tulokset>.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2020). Valtion erityisavustus varhaiskasvatukseen ja esi- ja perusopetukseen koronaviruksen (COVID-19) aiheuttamien poikkeusolojen vaikutusten tasoittamiseksi lukuvuodelle 2020-2021, hakuilmoitus ja myönnetyt avustukset. Saatavilla <https://okm.fi/-/valtion-erityisavustus-varhaiskasvatukseen-ja-esi-ja-perusopetukseen-koronaviruksen-covid-19-aiheuttamien-poikkeusolojen-vaikutusten-tasoittamiseksi-1>.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021). Valtion erityisavustus varhaiskasvatukseen ja esi- ja perusopetukseen koronaepidemian (COVID-19) vaikutusten tasoittamiseksi vuosille 2021–2022, hakuilmoitus ja myönnetyt avustukset. Saatavilla https://okm.fi/-/valtion-erityisavustus-varhaiskasvatukseen-ja-esi-ja-perusopetukseen-koronaepidemian-covid-19-vaikutusten-tasoittamiseksi-vuosille-2021-2022?languageId=fi_FI.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2022). Valtion erityisavustus varhaiskasvatukseen ja esi- ja perusopetukseen koronaepidemian (COVID-19) vaikutusten tasoittamiseksi

vuosille 2022–2024, hakuilmoitus. Saatavilla https://okm.fi/-/valtion-erityisavustus-varhaiskasvatukseen-ja-esi-ja-perusopetukseen-koronaepidemian-covid-19-vaikutusten-tasoittamiseksi-vuosille-2022-2024?languageld=fi_FI.

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2020a). Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ja opetus ja kulttuuriministeriön ohje opetuksen ja varhaiskasvatuksen järjestäjille koronavirusepidemian aikana 4.5.2020. Saatavilla <https://valtioneuvosto.fi/documents/10616/22150002/THL+OKM+ohje+kouluihin+04052020.pdf>.

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2020b). Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ja opetus ja kulttuuriministeriön suositus opetuksen ja varhaiskasvatuksen järjestäjille koronavirusepidemian aikana, päivitetty 4.8.2020. Saatavilla <https://valtioneuvosto.fi/documents/1410845/22330894/OKM+THL+suositus++opetus+ja+varhaiskasvatus+4.8.2020.pdf/3a12db76-92f3-2da4-5717-92e552ebe798/OKM+THL+suositus++opetus+ja+varhaiskasvatus+4.8.2020.pdf?t=1628138541957>.

Rumpu, N. (2021). Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen perusopetuksessa. Esitelmä Tuntisuunnitelmat tuuletukseen – Ratkaisuja korona jälkeiseen oppimiseen ja osallisuuteen DIAKin järjestämässä seminaarissa 24.11.2021.

Saranko, L., Alasuutari, M., & Sulkanen, M. (2021). Varhaiskasvatuspalvelut koronapandemian aikana. JYU Reports 2. Jyväskylän yliopisto. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8614-8>.

Sarvikivi, E. & Helve, O. (2021). Lasten ja nuorten koronaepidemiatilanne Suomessa syksyllä 2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 36/2021. Saatavilla https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143419/URN_ISBN_978-952-343-775-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Siippainen, A., Sarkkinen, T., Vlasov, J., Marjanen, J., Fonsén, E., Heikkinen, S., Hjelt, H., Lahtinen, J., Lohi, N. & Mäkelä, M. (2021). ”Yhdessä yritetään tehdä parasta mahdollista varhaiskasvatusta ja laatua jokaisen lapsen päivään” – Varhaiskasvatuksen moninaiset johtamisrakenteet ja johtaminen. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 23:2021. Saatavilla <https://karvi.fi/publication/yhdessa-yritetaan-tehda-parasta-mahdollista-varhaiskasvatusta-ja-laatua-jokaisen-lapsen-paivaan-varhaiskasvatuksen-moninaiset-johtamisrakenteet-ja-johtaminen/>.

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2020). Lisätalousarviossa varoja koronavirusrokotteeseen, testaukseen, toimeentuloon sekä lasten, nuorten, perheiden ja iäkkäiden tukemiseen. Tiedote. Saatavilla <https://stm.fi/-/lisatalousarviossa-varoja-koronavirusrokotteeseen-testaukseen-toimeentuloon-seka-lasten-nuorten-ja-perheiden-tukemiseen>.

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2021). Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman täydentävä valtionavustushaku 2021. Hakutiedote. Saatavilla <https://soteuudistus.fi/vuoden-2021-taydentava-valuationavustushaku>.

Sulkanen, M., Alasuutari, M. & Saranko, L. (2021). Lapsiperheiden hyvinvointi koronapandemian aikana. Osaraportti 2: Hoito- ja varhaiskasvatusjärjestelyt koronapoikkeusaikana. JYU Reports 9. Jyväskylän yliopisto. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8859-3>.

Tanskanen, J., Kemppinen, S., Mäkelä, L., Kangas, H. & Pensar, H. (2021). Opetusalan ammattilaisten kokemuksia etätööhön siirtymisestä COVID-19-pandemian vuoksi. Vaasan yliopiston raportteja 19. Vaasan yliopisto. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-939-6>.

Valtioneuvosto. (2020). Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa – Lapsistrategian koronatyöryhmän raportti lapsen oikeuksien toteutumisesta. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:21. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-883-0>.

Valtioneuvosto. (2021). Lapset, nuoret ja koronakriisi: Lapsistrategian koronatyöryhmän arvio ja esitykset lapsen oikeuksien toteuttamiseksi. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:2. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-674-7>.

Venäläinen, S., Saarinen, J, Johnson, P., Cantell, H., Jakobsson, G., Koivisto, P., Routti, M., Väänänen, J., Huhtanen, M., Kauppinen, L. & Viitala, M. (2020). Näkymiä OPS-matkan varrelta – Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden 2014 toimeenpanon arviointi. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 5:2020. Saatavilla <https://karvi.fi/publication/nakymia-ops-matkan-varrelta-esi-ja-perusopetuksen-opetussuunnitelmien-perusteiden-2014-toimeenpanon-arviointi/>.